GRAMMATICA.

Over de Madoerosche taal in het algemeen.

§ 1. De Madoerosche taal wordt gesproken behalve op het eiland Madoera en onderhoorigheden, in het oosten van Java tot Soerabaja en Kediri toe. De Madoerezen hebben de Javanen aldaar teruggedrongen en bevolken nu van oost naar west in afnemend aantal den aan dezen ontnomen grond. In de residentiën Besoeki, Prâbâlinggâ en Pasoeroean worden de meeste Madoerezen aangetroffen.

§ 2. Hun taal heeft wel het meeste overeenkomst met de Javaansche, zoowel wat woordvorming en woordvoeging betreft, als door het groote aantal woorden dat beide talen gemeen hebben. Opmerking verdient, dat de medeklinkers in eene opene lettergreep (nl. als zij geen anderen klinker bij zich hebben) niet worden uitgesproken met den ä klank, zooals in Midden- en Oost-Java, maar ôf met a zooals in West-Java en de Soendalanden, ôf met een klank die kan teruggegeven worden met ö en overeenkomt (zie § 16 en 17) met de Soendanesche eu of u; verder dat de i ook in een gesloten lettergreep aan het eind van een woord zacht klinkt, mede even als in West-Java en de Soendalanden (§ 21), en dat, terwijl in het Javaansch geen tweeklanken voorkomen, het Madoereesch er een viertal bezit zie § 24.

§ 3. Ook vindt men in de gewone Mad. taal vele Kawi-woorden — woorden, die niet meer tot de gewone Jav. taal van het dagelijksch leven behooren, maar verouderd zijn, en nu nog alleen in gedichten worden aangetroffen — bijv. [illegible] Kw. [illegible] *weggaan*, Jav. [illegible] *groot*, Kw. [illegible] Jav. [illegible] *hoog*, Kw. [illegible] Jav. [illegible] *nacht*, Jav. [illegible] Kw. [illegible] *open*, Jav. [illegible] *maan*, Jav. [illegible] *ook*, Jav. [illegible] *vrucht*, Jav. [illegible] *kraai*, Jav. [illegible] Kw. [illegible] *algemeen*, Jav. [illegible] Kw. [illegible] *het gevat worden*, Jav. [illegible] Kw. [illegible] *als*, Jav. [illegible] *ploegen*, Jav. [illegible] e. z. m.

§ 4. Bepaaldelijk met het Soendaneesch heeft het Madoereesch behalve het in § 2 vermelde nog gemeen den uitgang *na* van het Bezittelijk voornaamwoord van den 3den persoon, en met het Balineesch de vorming van het werkwoord, als het grondwoord met een [illegible] begint, nl. dat voor dien medeklinker in de plaats treedt de neusletter [illegible]

Het Madoereesch komt met het Balineesch, wat de woordvorming betreft, overeen in den uitgang van het bez. vnw. 3e pers. *a*, dien van het transitief nl. [illegible] (doch in het Mad. meestal [illegible]), het gebruik van het aanhechtsel [illegible] voor den comparatief (dit ook in het Makassaraasch, zie ben.), en in de neiging om nieuwe grondwoorden te vormen, niet door reduplicatie, maar door stamverdubbeling bv. [illegible] Jav. [illegible] *'t staat vast*, [illegible] Jav. [illegible] *voltallig bijeen*, [illegible] Jav. [illegible] *gestalte*, [illegible] Jav. [illegible] *zie* Woordenlijst; [illegible] Jav. [illegible] *een pont*, [illegible] Jav. [illegible] *eng, nauw, enz.*

Ook dient in beide talen het voorvoegsel sang als bezitt. vnw. 1e pers. Verder zijn vele woorden dezelfde, en toonen sommige voornaam-

woorden veel overeenkomst; bij het aanw. [illegible] denkt men aan het Bal. hĕnto, *die, dat, gene* (v. Eck, Handl. bl. 31) Mak. antoe, *daar;* bij het M. [illegible] *wat?* vrg. Balin. napi (v. E. bl. 33); bij [illegible] *wie?* vrg. Bal. sapasirå (v. E. bl. 33).

Nog geeft Dr. J. J. van Limburg Brouwer in het Tijdschr. v. h. Bat. Gen. 1876, bl. 328, eenige punten op van overeenkomst met het Makassaarsch; o. a. het voorvoegsel *pa* voor het Causatief; dit is minder juist, het is in het Madoereesch *ma*, maar wordt in het Passief *pa.*

§ 5. Het aantal Javaansche en Maleische woorden, die in het Madoereesch voorkomen, is groot. Meestal bestaat het verschil alleen in de klinkers; waar in de eene taal een *i* of *oe* voorkomt, treft men in de andere een *e* of *o* aan; ook wel in het al of niet aanwezig zijn v. e. eindmedeklinker — soms ook verschilt alleen die eind-medeklinker; verder heeft de Madoerees voor de medeklinkers [illegible] en [illegible] de [illegible] en [illegible] (zie onder § 12) — doch ook worden de medeklinkers dikwijls omgezet, zooals in het Jav. bv. bij [illegible] en [illegible] zoo is [illegible] Jav. [illegible] Jav. [illegible] Jav. [illegible] Jav. [illegible] Jav. [illegible] Jav. [illegible] Jav. [illegible] Jav. [illegible]

§ 6. Een onderscheid van taalsoorten zooals in het Javaansch, wordt in het Madoereesch niet in acht genomen. — Toch bestaat van enkele woorden, zooals bijv. voornaamwoorden, een Ngoko, Kråmå en zelfs Madyå, en behalve een Kråmå soms wel een Kråmå-Inggil. De Madoerezen drukken het onderscheid tusschen de beleefde en ruwere taal uit door de woorden [illegible] en [illegible] Dr. Palmer van den Broek noemt ze in zijn Mad. spel- en leesboekje (Batavia ter landsdrukkerij 1866) aldus: voor 't Ngoko: [illegible] hetgeen bet. *spreken niet met* båså *of beleefde termen* (zie: Roorda Jav. Gram.

bl. 71. boven); voor 't Madyä *spreken met midden termen — en* *spreken met* bäsä *of beleefde termen.* Voor het Krämä-Inggil zou men dan kunnen zeggen: *hooge term.*

S. & M. noemen ook het Ngoko: ngòtjaq taq à bässa, 't Madyä daarentegen: ngòtjaq à bässa, en 't Krämä: ngòtjaq tingki.

Aanm. Eigenaardig is op bl. 194, 3. „Zamenspraak in het Ngoko" uitgedrukt door: *Gesprek met ja en neen,* (nl. in het Ngoko); zoo voor: in het Ngoko en Madyä: „ja en neen in het Ngoko en Madyä ( )"; voor: in het Krämä „ja en neen in het Krämä ( )" en voor „Zamenspraak in het Krämä Inggil en Madyä" »

Schrift en Uitspraak.

§ 7. De Madoerezen bedienen zich van het Javaansche schrift, en men kan zich in 't algemeen houden aan wat daaromtrent in de Javaansche Grammatica gezegd wordt.

Bij de afwijkingen, aldaar vermeld, kan nog gevoegd worden, dat ook de pasangan dikwijls aan de Aksärä vast geschreven wordt.

In sommige handschriften o. a. uit Bangkallan schijnt de bö den vorm te hebben van de nl. met drie, en de nja met 4 pooten geschreven te zijn — resp. dus in plaats van met twee en drie — doch bij aandachtige beschouwing blijkt het, dat de eerste poot slechts een neerhaal is, die niet tot onder is doorgetrokken.

§ 8. De medeklinkers worden met den klank *a* uitgesproken, wanneer er geen ander klankteeken bijstaat; behalve de , , en ,

die den klank ö hebben; ook de [illegible], [illegible] en [illegible] hebben dien klank bij zich, als zij op de genoemde medeklinkers volgen, zie § 17.

§ 9. Bij den medeklinker ꦲ is op te merken, dat aan 't begin van een woord de adspiratie zacht is, evenals in 't Javaansch, bv. [illegible] *abit, lang van duur;* [illegible] *olap, het overslaan van een vlam;* [illegible] *ebin, trekvee;* [illegible] *oewaj, geeuwen.*

Ook bij gelijke klinkers heeft er geen adspiratie plaats, zooals in het Javaansch, dus niet *sohon, verzoeken,* maar *so-on.* Toch wordt er een hiaat, een soort van pauze tusschen beide klinkers waargenomen, die men in het Hollandsch door een - kan aanduiden. In het schrift met Jav. karakter wordt dat met een [illegible] (q), door sommigen ook wel met [illegible], te kennen gegeven; bovenst. woord dus [illegible] verder bv. [illegible] iets *verdeelen;* [illegible] *watervloed.*

Aan het eind van een woord wordt de [illegible] (nl. de [illegible] wignjan of wisat) niet gehoord, (zie § 14 over het gebruik of misbruik van de [illegible] vrg. ook de vorige alinea) dus [illegible] *napà, wat?* [illegible] *oboe, hoofdhaar,* [illegible] *nadĕ, welaan!* [illegible] *tjòlò, mond.*

§ 10. De uitspraak der [illegible] schijnt dikwijls eene te zijn, die tusschen de [illegible] en [illegible] in ligt; bijv. het pers. voornw. [illegible] *of* [illegible] vindt men ook geschreven [illegible] *of* [illegible]. Eveneens die der [illegible], zoo dat men nu eens de [illegible], dan weer de [illegible] meent te hooren. Vooral na de tjötjaq helt de uitspraak der [illegible] veel naar de [illegible] over, bv. [illegible] *opgaan,* [illegible] *in ernst,* [illegible] *aan hebben,* welke woorden door S. & M. dan ook worden getranscribeerd *ongkĕ, ongkoe, ngangkoej;* zoo vindt men bij verdubbeling der [illegible] wel eens Pasangan [illegible] bijv. [illegible] *verderf,* van [illegible] Men kan die uitspraak welligt bereiken door de [illegible] en [illegible] tegelijk op elkaar te laten volgen, zooals wij doen als wij gaauw uitspreken: ik ga niet uit, nl. 'k ga niet uit. — Dit zelfde heeft men

met de [illegible] en [illegible], en de [illegible] en [illegible] men treft bijv. aan [illegible] (Jav. [illegible]) *misslag*, van [illegible] en [illegible] Jav. [illegible] *voor iets voldoende zijn.*

Zoo bestaat er een neiging om bij verbinding met aanhechtsels de harde medeklinkers in zachte te veranderen, bv. [illegible] *een roep* (als afstands maat) v. [illegible] [illegible] *afscheid* v. [illegible] [illegible] *tegen over elkaar*, v. [illegible] [illegible] *verstoppen*, v. [illegible] [illegible] *gewoonte*, v. [illegible] [illegible] iem. *aantreffen*, v. [illegible] o. z. v.

Aan het eind van een lettergreep of woord wordt de [illegible] onvolkomen uitgesproken en dan met q getranscribeerd, bv. [illegible] *böqna*, *jij*; [illegible] *matèqè*, *dooden*, [illegible] *gëlöq*, *verleden.* — In sommige woorden waar in het Jav. de [illegible] onvolkomen wordt uitgesproken, wordt die in het Madoereesch duidelijk gehoord, maar dan gaarne met de [illegible] geschreven bv. [illegible] Jav. *roesaq*, in het Mad. [illegible] De volgende woorden hebben verschillende beteekenissen, naar gelang zij met de [illegible] of [illegible] geschreven worden: [illegible] (Jav. [illegible]) *abëq*, bet. *ligchaam*, maar [illegible] *eenigzins*; [illegible] (Jav. [illegible]), *iem. vatten*, maar [illegible] (of [illegible]), *njandöq*, *iem. bezoeken.*

§ 11. De [illegible] komt alleen voor als overgangsletter tusschen de [illegible] of [illegible] en de [illegible] bv. [illegible] *geeuwen*; [illegible] *gelaat*; [illegible] *in ernst gemeend*, zamengesteld uit [illegible] en het aanhechtsel [illegible] [illegible] *erg. bijvoegen*, v. [illegible] en [illegible] [illegible] *verlangen naar* (grondw. [illegible] — [illegible] en hiervan het transitief met [illegible]), enz.

De [illegible], als overgang tusschen de [illegible] of [illegible] en de [illegible] bv [illegible] *hard* (v. d. grond), [illegible] of [illegible] *deze*, *dit*, [illegible] *ook*. *zelfs*, *wel;*

[illegible] *voor iem. zoeken*, v. [illegible] en [illegible] [illegible] *oordeel*, met [illegible]— [illegible] zamengest. vorm v. h. grondwoord [illegible]

Verder komt de [illegible] nog voor in de tweeklanken — ai, ŏi, ooi, oi, zie § 24.

§ 12. Als medeklinkers komen noch de [illegible] noch de [illegible], in madoe-resche woorden voor; bij het overnemen van woorden uit andere talen wordt de [illegible]: [illegible], bv. [illegible], *acht*, [illegible] [illegible], *werk*, [illegible] ook soms zelfs daar, waar een oe of o voorafgaat, bv. [illegible] Jav. [illegible] *geld* — de [illegible] wordt [illegible], bv. [illegible] *hout*, wordt [illegible] [illegible], *alle*, [illegible]

§ 13. Opmerking verdient, dat de woorden [illegible] *één*, en [illegible] *berekening*, ook wel de [illegible] als eindmedeklinker hebben, bv. [illegible] en [illegible] *gerekend worden tot*; 't Mal. t i d o o r, *slapen*, wordt in 't Mad. [illegible]

§ 14. Omtrent de verandering der medeklinkers bij het overnemen van woorden uit andere Polynesische talen valt het volgende op te merken:

De eind medeklinker [illegible] wordt wel eens als [illegible] geschreven bv. [illegible] Jav. [illegible] *trappen op*, [illegible] Kw. [illegible] *kapmes*; [illegible] Jav. [illegible] *uitpeuteren*. Dit laat zich gemakkelijk verklaren daar beide eindmedeklinkers onvolkomen worden uitgespro-ken; zoo schrijft ook de een [illegible] *ziek*, de ander [illegible] [illegible] *meêgaan*, komt voor nevens [illegible] [illegible] *bezoeken*, ook [illegible] enz.

Eigenaardig is de gewoonte der Madoerezen om woorden die zij overnemen, als deze niet door een medeklinker zijn gesloten, van een [illegible] of [illegible] te voorzien, bv. 't Jav. [illegible] *mannelijk*, wordt [illegible] of [illegible] [illegible] *gelijkelijk*, [illegible] [illegible] *slapen*, [illegible] De bedoeling kan

moeijelijk zijn om daardoor den klinker scherp te maken, want omgekeerd laten zij van overgenomen woorden, die met een [illegible] eindigen, de [illegible] weg ook daar, waar de klinker scherp is bv. niet alleen wordt [illegible] *aarde*, [illegible] maar ook [illegible] *wit*, [illegible] (potè), [illegible] wordt [illegible] polè, *wederom*, [illegible] *verkrijgen*, [illegible] olè.

Hoe vreemd en ongemotiveerd deze gewoonte ook zij, schijnt het vooralsnog bedenkelijk er tegen te reageren.

De [illegible] en [illegible] worden wel eens [illegible] bv. [illegible] (Jav. [illegible]) — [illegible] *iem. inviteren*, [illegible] Mal. d o e d o e q, *zitten*, [illegible] Jav. [illegible] *een oogenblik*.

De eind medeklinkers [illegible] en [illegible] worden dikwijls [illegible] — [illegible] (Jav. [illegible]) *gezegde*, [illegible] Jav. [illegible] *grasmes*; [illegible] (Jav. [illegible]) *dak*, [illegible] Jav. [illegible] *tusschenruimte*; [illegible] Ml. o e d i p, *leven*; [illegible] Jav. [illegible] *zich herinneren*, [illegible] Jav. [illegible] *om iets vechten*; [illegible] Jav. [illegible] *punt* (bv. v. e. kris); [illegible] (Jav. [illegible]) *een sneê*, [illegible] Jav. [illegible] *nemen*; [illegible] Jav. [illegible] *een oogenblik*; [illegible] ml. t o e r o e t, *meêgaan*, [illegible] Jav. [illegible] laten spelen, dansen, enz.; [illegible] Jav. [illegible] *ziek*, [illegible] Jav. [illegible] *lieftallig*; [illegible] Jav. [illegible] *hemel*; [illegible] Ml. p a h a t, *beitel*; [illegible] Jav. [illegible] *stuk*, [illegible] Jav. [illegible] *compleet*; [illegible] Jav. [illegible] *staart*; [illegible] Jav. [illegible] *het westen*; [illegible] Ml. m o e w a t, *laden*.

§ 15. Naar aanleiding van hetgeen in de handl. der S. & M. voorkomt, moet ik nog het volgende met opzigt tot de medeklinkers vermelden. Boven (§ 10) is gezegd, dat het in sommige gevallen moeijelijk uit te maken is, of men een [illegible] dan wel een [illegible], een [illegible] dan wel een [illegible], een [illegible] dan wel een [illegible] hoort, en dat men die uitspraak voor de

k en g kon nabootsen door onmiddelijk na de k, de g te laten hooren, zooals bij ons in: 'k ga, voor: ik ga. De HH. S. & M. transcriberen diensvolgens ꦒꦒ꧀ *rijst* (op tĕgals) door kgökgö; maar m. i. zeer ten onregte de ꦢ door ꦠ꧀ bv. tötti voor ꦢꦺꦴꦢꦶ꧀ want hoe veel ook de d in een dergelijk geval, de t in klank moge nabij komen, een t zooals waarmeê zij het woord tètès, *druppel*, schrijven, wordt het nooit; evenmin wordt de ꦧ ooit een ꦥ꧀ een schrijfwijze dus als njĕmpå (Jav. ꦚꦼꦩ꧀ꦧ) moet afgekeurd worden, daar die HH. dezelfde p gebruiken in een woord als pèpò, *wang*. Zoo moet ik ook opkomen tegen de schrijfwijze van tjörön in plaats van djörön, zoolang zij de tj ook gebruiken voor een woord als tjara, *gewoonte*.

De ꦚ schijnt aan het begin van een enkel woord onduidelijk te worden uitgesproken, althans S. & M. schrijven jama, *naam* in plaats van njama, maar in hss. trof ik alleen de spelling met ꦚ aan.

De ꦧ wordt soms geadspireerd uitgesproken; S. & M. transcriberen in dat geval met ph, waarom niet met bh? zoo wordt bv. ꦧꦫꦁ *goederen*, uitgesproken böröng, maar ꦧꦫꦺꦁ꧀ *metgezel*, bhörĕng (volg. S. & M. phörĕng.).

Nog moet ik waarschuwen tegen de th der HH. S. & M.; die letter dient tot transcriptie voor de ꦢ (d), blijkens thĕnthĕn nl. ꦢꦼꦤ꧀ꦢꦼꦤ꧀ (de ꦢ zagen wij, wordt blijkens tötti voor ꦢꦺꦴꦢꦶ꧀ ook getranscribeerd door t), en voor de ꦝ (d) blijkens kathång nl. ꦏꦝꦁ꧉

Zoo ook tegen de t, als deze behalve voor de ꦠ (t) blijkens trêtan, ꦠꦿꦺꦠꦤ꧀ *broeder*, ook gebruikt wordt, niet alleen voor de ꦢ (d) zooals wij straks zagen, maar ook nog voor de ꦝ (d, waarvoor daar even de th moest dienen) blijkens kètokgan, *paardestal*, nl. ꦏꦼꦝꦺꦴꦒꦤ꧀ en voor de ꦛ (t) blijkens phötê, *winst*, nl. ꦧꦛꦺ꧉

De schrijfwijze met Jav. karakter der hier aangehaalde woorden is,

wat de medeklinkers in kwestie betreft, die van alle der door mij geraadpleegde handschriften. Het kan dus wel niet anders of de schrijfwijze der HH. S. & M. met Lat. karakter moet voor deze gevallen aan onjuiste waarneming of aan slechte uitspraak toegeschreven worden.

Uitspraak der klinkers.

§ 16. Als algemeene regel kan men aannemen, dat de [illegible] in opene lettergrepen uitgesproken wordt als de 1ste letter van ons alphabet. Met dezen klank worden de medeklinkers (met uitzondering der in § 8 vermelde) in 't Madoereesch uitgesproken, wanneer er geen ander klankteeken is bijgevoegd. Bij snellere uitspraak evenwel kan die klank ook scherper luiden — zooals de *a* in 't Fransche woord *mal.*

Is de lettergreep gesloten, dan klinkt de [illegible] scherp zooals in ons woord *as* bijv.: [illegible] *bosch;* uitspr. alàs.

De zachte uitspraak der opene [illegible] blijft vooral behouden, als de volgende lettergreep met een [illegible] begint bv. [illegible] áeng, *water;* [illegible] práo, *schip,* [illegible] láen, *ander,* [illegible] láo, *zuid.*

Daarentegen wordt de opene a gevolgd door een lettergreep met scherpe e, dikwijls scherp, bv. [illegible] làkè, *man;* [illegible] sàpè, *rund;* [illegible] àtè, *hart,* [illegible] màtè, *dood;* [illegible] tàpè, *maar;* behalve wanneer die lettergreep begint met een l of r, bv. [illegible] talè, *touw;* [illegible] kalè, *maal,* [illegible] arè, *dag,* [illegible] marè, *afgedaan;* [illegible] of [illegible] alè, *jongere broeder of zuster;* [illegible] njarè, *zoeken.*

Ook is de niet gesloten [illegible] van het causatief aanhechtsel [illegible] meestal scherp, nl. àki.

§ 17. De medeklinkers [illegible] worden uitgesproken met een klank, die het meest nabijkomt aan de Hoogduitsche ö in woorden als können en völlig, en dat wel, onverschillig of de lettergreep al dan niet gesloten is; bijv.: [illegible] djörön, *paard*, [illegible] djölön, *weg*, [illegible] djögö, *het oog houden op;* — maar aan het eind v. e. woord, vooral als het slechts door een [illegible] of [illegible] gesloten is, klinkt de ö bijna als de ě — bv. [illegible] bödö, *er zijn*, [illegible] tàdö, *er niet zijn*; doch ook wel als die met een anderen medeklinker gesloten is, althans S. & M. spellen [illegible] *gezond*, börès. Zoo kort evenwel als de ě zal de ö wel nooit worden en nog minder daar, waar S. & M. niet alleen in de laatste lettergreep, maar ook in andere lettergrepen — en dan nog wel in *opene* — woorden als bv. [illegible] *zich kleeden*, transcriberen met *thěnthěn* en [illegible] *vallen*, met *kěkěr*.

Ook de [illegible] en [illegible] worden met deze klank uitgesproken als zij op die medeklinkers volgen, ook al hebben deze een anderen klank dan de ö.

Volg. S. & M. is de klank waarmeê die medeklinkers worden uitgesproken in sommige gevallen eenigzins anders, nl. eene vermenging van eene a met eene o, doch de uitspraak helt naar de a over. Zij gebruiken daarvoor å, bv. [illegible] *deur*, labång; [illegible] madjång, *visschen*, [illegible] bågi, *deelen*; [illegible] båbå, *onder*, [illegible] gåtji, *loon;* [illegible] a dådjong, *roeijen*.

Ook de [illegible] wordt daarmêe soms uitgesproken, bv. [illegible] djoewålla, *zal verkoopen*; [illegible] doewå, *twee*.

§ 18. Evenals in het Javaansch klinkt in de 3de lettergreep van achteren, in sommige gevallen, [illegible] bijna als [illegible], bv. [illegible] *rijkszetel*, někgörě; [illegible] *alle*, sědödjě; in andere gevallen niet, bv. [illegible] *deze*, *dit*, pànèkà, [illegible] *hier*, kàdientò.

Als het aanhechtsel [illegible], het bezitt. voornw. 3e persoon [illegible]

achter zich krijgt, verandert de a klank meestal in ĕ als [illegible] *kagoengan*: [illegible] *kagoengĕna.*

§ 19. Boven is gezegd dat de niet door een medeklinker gesloten [illegible] in den regel klinkt als *a*; maar tevens dat zij dikwijls een klank heeft overhellende naar de à. In dit laatste geval sluiten de Madoerezen de [illegible] dikwijls met een wignjan, bijv.: [illegible] Jav. [illegible] [illegible] Jav. [illegible] en laten zij daarentegen de wignjan, die men aan 't eind van Jav. woorden vindt, ook dikwijls weg, als de *a* klank meer open is; bijv.: [illegible] Jav. [illegible] doch ook, waar de klinker scherp is, laten zij de wignjan weg, zie § 14; zoo is het bv. met [illegible] of [illegible] S. & M. làq, *reeds.*

§ 20. De Madoerezen vervangen de [illegible] gaarne door de [illegible], als: [illegible] *dwang*, Jav. [illegible] *bescherming*, Jav. [illegible] *het is noodzakelijk*, Jav. [illegible]

§ 21. De [illegible] klinkt in opene lettergrepen als onze *i* in *titel;* in geslotene als die in *tittel*, doch in dit laatste geval wordt zij dikwijls verwisseld met de *e* klank, bv. [illegible] *weten*, meestal geschreven [illegible] *dief*, [illegible] In de laatste lettergreep wordt de door een medeklinker gesloten *i*, dikwijls zacht uitgesproken; als: [illegible] *lang v. duur*, uitspr. *abît*, [illegible] *stek*, *bibît*, [illegible] ngèdîng, *hooren*; en gelijk in 't Javaansch, in de voorlaatste, als die door een neusletter gesloten is; bijv. [illegible] uitspr. dîngdîng, *gedroogd vleesch.*

§ 22. De [illegible] klinkt zoo in opene als gesloten lettergrepen als onze oe, bijv.: [illegible] *lakgoenà, morgen*; [illegible] *moendoet, vorderen.*

§ 23. De [illegible] en [illegible] onze *e* en *o*, klinken, ook in opene lettergrepen, eenigzins scherper: de *e* ongeveer als de Soendaneesche, zooals in het Duitsche leben, geben (zie Grashuis, Soend. tolk); — die in geslotene, scherp, bv. als in ons woord *met* en *os* bv. [illegible] nòlès,

schrijven, [illegible] lemòs, *lui* (is de o met een neusletter gesloten meestal als de o in *dol, pond*).

Toch klinkt ook de opene e scherp als er een ĕ volgt, bv.: [illegible] ngètĕk, *zich verbergen*, [illegible] ngèrĕp, *verstoppen*, [illegible] tjèlĕp, *koud* — of als er een scherpe e of o op volgt, bv. [illegible] kèrè, *bedelaar*, [illegible] ngèkè, *bijten*, [illegible] tèpès, *dun*, [illegible] kènè, *klein*, [illegible] ngètjò, *stelen*, [illegible] nèkò, *deze, dit*, [illegible] tjèlòq, *zuur*.

Evenzoo wordt de o, al is zij niet door een medeklinker gesloten, scherp, als zij gevolgd wordt door een ĕ bv. [illegible] òtĕk, *hersenen*, [illegible] òpĕt, *lont*, [illegible] tjòpĕt, [illegible] *radeloos*. Als er een scherpe o of e op volgt: [illegible] nòrò, *meegaan*, [illegible] kòlè, *huid*, [illegible] apòlòng, *vereenigd*, [illegible] pòlèng, *gestreept*, [illegible] tjòngòtjò, *spottend behandelen*, [illegible] ngòtjòl, *loslaten*, [illegible] kòrèng, *schurft*, [illegible] tjòpè, *smal*, [illegible] sakònè, *een weinig*.

Waarschijnlijk zijn de e en o, of o en e, zoowel als de o's en e's van twee opvolgende lettergrepen aan het eind v. e. woord, hetzij de laatste lettergreep gesloten is met een medeklinker of niet, altijd scherp, bv. [illegible] pòlè, *weer*, [illegible] mòlè, *naar huis gaan*, [illegible] òlè, *verkrijgen*, [illegible] mèlè, *kiezen*, [illegible] sòrò, *zenden*.

§ 24. Als tweeklanken komen voor, ai, öi, oei en oi — bijv. [illegible] *songai, rivier*, [illegible] *göböi, werken*, [illegible] *kĕrboei, buffel*, [illegible] *apoi, vuur*.

§ 25. Wat betreft de Sandangan's of leesteekens, de op zich zelf staande klinkletters, cijferletters, scheidteekens en andere Pådå's valt in onderscheiding van het Javaansch niets op te merken.

Een enkele benaming verschilt; bijv. in plaats van *wignjan*, zegt de

Madoerees [illegible] en voor *oeloe:* [illegible] (Moehni); voor [illegible] vind ik gebruikt [illegible] en nevens [illegible] ook [illegible].

§ 26. Overigens heb ik betreffende dit grammaticale gedeelte de volgende uitdrukkingen in het Madoereesch gevonden. De [illegible] niet verbonden met een Sandangan (Jav. [illegible]) heet in 't Madoereesch [illegible] *ongehuwd.* — De [illegible] heet [illegible]. — De [illegible] [illegible] *enz.* noemen zij [illegible] — „afbreken met een patèn” [illegible] (eig. ergens een patèn tusschen voegen) — „overmatig gebruik maken van de patèn”: [illegible] — „van een pasangan voorzien”: [illegible].

„Regels voor het schrift of de spelling” drukken zij uit door: [illegible] of [illegible].

Woordvorming.

Alvorens tot het verdere grammaticale gedeelte over te gaan, zij vooraf gezegd, dat bij de beoefening van het Madoereesch, de Javaansche grammatica ten grondslag ligt. Ten einde niet in onnoodige herhaling te vervallen, verwijs ik dan ook naar die grammatica; terwijl ik daar, waar in de woordvorming geen onderscheid bestaat, door een enkel voorbeeld de overeenkomst zal doen zien, zal ik slechts de afwijkingen, die het Madoereesch aanbiedt, eenigzins uitvoeriger behandelen. Ook wat de *beteekenis* der vormen betreft, kan men zich, tenzij het tegenovergestelde wordt vermeld, aan de Javaansche grammatica houden.

§ 27. Omtrent de woordvorming en woordafleiding in het algemeen valt in onderscheiding van het Javaansch niets bijzonders op te mer-

ken. — Alleen kan aan de beleefdere vormen een uitgang [Javaans] worden toegevoegd, bv. [Javaans] (*eig.* Kr. Md. v. [Javaans], maar gebruikt als) Kr. Md. v. [Javaans] *hier*; [Javaans] Md. v. [Javaans] *nu, thans*; [Javaans] Md. v. [Javaans] *zoo, op die wijze.*

§ 28. De vorming van het *werkwoord* geschiedt bij de grondwoorden, die met een harden medeklinker beginnen, zooals in het Javaansch: [Javaans] *nemen*, *v.* [Javaans] [Javaans] *met een hamer slaan*, *v.* [Javaans] [Javaans] *berispen*, *v.* [Javaans] [Javaans] *inzamelen*, *v.* [Javaans] [Javaans] *wegschuilen*, *v.* [Javaans]

De [Javaans] schijnt een uitzondering te maken; althans bij het causatief van [Javaans] treft men niet den neusklank, maar alleen het voorvoegsel [Javaans] aan, [Javaans] omtrent *iem. iets* roepen, schreeuwen. Trouwens ook andere harde medeklinkers leveren hiervan wel voorbeelden op; zoo treft men bv. beide vormen aan in: [Javaans] nevens [Javaans] *voor een meerdere verschijnen*, *v.* [Javaans] [Javaans] en [Javaans] *v.* [Javaans] *eten*; [Javaans] en [Javaans] *v.* [Javaans] *volgen*; [Javaans] en [Javaans] *inzamelen*, *v.* [Javaans]

Begint het grondwoord en tevens de tweede lettergreep er van met een [Javaans] of [Javaans] dan wordt in 't Javaansch het werkwoord met de [Javaans] en niet met de [Javaans] gevormd. Niet zoo in het Madoereesch; ook dan wordt de [Javaans] behouden, bv. [Javaans] *beproeven*, *v.* [Javaans] [Javaans] *bijpassen*, *v.* [Javaans]

Bij de *zachte* medeklinkers is het voorvoegsel [Javaans] regel: [Javaans] *iets verdeelen*, *v.* [Javaans] [Javaans] *roeijen*, *v.* [Javaans] [Javaans] *rijstkoken*, *v.* [Javaans] [Javaans] *zich verroeren*, *v.* [Javaans] [Javaans] *iets zeggen tot*, *v.* [Javaans] Maar bij de [Javaans] wordt dikwijls het werkwoord gevormd als of het grondwoord met een [Javaans] begon (de [Javaans] als begin mede-

klinker ontbreekt in zuiver-Madoereesche woorden en wordt bij het overnemen van woorden uit andere talen vervangen door de [illegible]) bv. [illegible] *koopen*, *v.* [illegible]

Bij de smeltletters [illegible] en [illegible] worden beide vormen aangetroffen, hoewel het schijnt, dat men ze meestal als *zachte* medeklinkers beschouwt, [illegible] *met de* ° *werken, van* [illegible] *een soort hak of houweel,* [illegible] *een sirihpruim toebereiden;* doch ook de neusklank, maar dan zoo, dat het voorvoegsel [illegible] daaraan voorafgaat, zooals bij de transitieven: [illegible] *op den schoot nemen, v.* [illegible] [illegible] *erg. binnengaan,* [illegible]

Van grondwoorden, die met een [illegible] beginnen, is evenals in het Jav. de [illegible] de neusklank, bv. [illegible] *iemand afhalen, v.* [illegible] [illegible] *iets sluiten, v.* [illegible] [illegible] *spreken, v.* [illegible]

§ 29. De Javaansche *transitieve* uitgang [illegible] wordt volgens Madoereesch dialect meestal [illegible] doch ook wel [illegible] of [illegible]

De eindmedeklinker van het grondwoord wordt niet altijd (de [illegible] bijna nooit) verdubbeld, zooals [illegible] *ergens heengaan, v.* [illegible] [illegible] *iets verlangen, v.* [illegible] [illegible] *met een bamboe waaijer verkoelen,* v. [illegible] enz.

Meestal evenwel heeft, waarschijnlijk in navolging van de nieuwere Jav. spelling, en dus bij woorden die uit het Javaansch zijn overgenomen als van zelf, verdubbeling plaats: [illegible] *iets verbieden, v.* [illegible] [illegible] *erg. passeren, v.* [illegible] [illegible] *iem. uitdossen, v.* [illegible] [illegible] *over iets denken, v.* [illegible] enz.

Opmerking verdient, dat hierbij de harde medeklinker [illegible] en [illegible] gaarne in de zachte overgaat, bv. [illegible] *beantwoorden, v.* [illegible] [illegible] *een slamëtan geven voor, v.* [illegible] [illegible] *genoeg zijn voor, v.* [illegible]

Eindigt het grondwoord op een [Javanese script] dan gaat deze over in de [Javanese script] van het aanhechtsel; een voorgaande oe of o wordt daarbij [Javanese script] bv. [Javanese script] maakt [Javanese script] *iem. geneesmiddelen geven*, [Javanese script] [Javanese script] *wekken*; [Javanese script] [Javanese script] *iem. opwachten*, [Javanese script] [Javanese script] *iem. ontbieden.* Gaat aan de [Javanese script] een [Javanese script] of [Javanese script] vooraf, dan wordt dikwijls een [Javanese script] ingevoegd; bv. [Javanese script] *dooden*, *v.* [Javanese script] [Javanese script] *geld geven voor*, *v.* [Javanese script] *iem. eeren*, *v.* [Javanese script] Men bedenke hierbij, dat de [Javanese script] in de Madoeresche spelling alleen een middel schijnt te zijn om den voorafgaanden klinker scherp te maken; men beschouwt het woord als of het niet door een medeklinker gesloten was, want:

eindigt het grondwoord op een klinker, dan wordt geen [Javanese script] tusschengevoegd, maar het aanhechtsel zonder tusschengevoegde [Javanese script] daar achter geplaatst; daarbij vormt zich tusschen de [Javanese script] en [Javanese script] of [Javanese script] de [Javanese script] [Javanese script] [Javanese script] *vallen op*; [Javanese script] [Javanese script] *iem. iets zeggen, enz.*

Toch vindt men in afwijking van bovengenoemden regel vele *transitieven* uit het Javaansch overgenomen, bv. [Javanese script] [Javanese script] blijkbaar de Jav. *transs.* [Javanese script] [Javanese script] enz.

Wat de neusklank betreft, bij de zachte medeklinkers wordt deze even als bij het werkwoord meestal gemist, ja zelfs het voorvoegsel [Javanese script] dikwijls verzuimd.

§ 30. De *causatieve* uitgang [Javanese script] [Javanese script] wordt in het Madoereesch [Javanese script] (bij uitzondering in het Krâmâ wel eens [Javanese script]).

De verdubbeling der eind-medeklinkers heeft in het algemeen plaats als bij het *transitief.*

Wat de eind-medeklinkers der grondwoorden betreft — in 't algemeen volgen die den regel van het *transitief; bv.* [Javanese script] *iets aangenaam vinden*, *v.* [Javanese script] [Javanese script] *zien naar*, *v.* [Javanese script] [Javanese script]

[illegible] buitenbrengen, v. [illegible] [illegible] v. [illegible] [illegible] *medelijden hebben met;* de [illegible] daarentegen wordt meestal niet verdubbeld: [illegible] *iets erg. leggen, zetten*, v. [illegible] [illegible] *met een* [illegible] *bewerken*, v. [illegible] [illegible] *met een beitel bewerken;* de [illegible] valt weg: [illegible] *doen neerkomen* (de talak) v. [illegible] [illegible] *als belangrijk beschouwen* v. [illegible] [illegible] *iets binnen brengen*, v. [illegible] een [illegible] die aan de [illegible] vooraf gaat, wordt met de [illegible] van [illegible] een [illegible] zoo: [illegible] *iets toezeggen aan iem.*, v. [illegible] een [illegible] krijgt een [illegible] achter zich of wordt een [illegible], zooals [illegible] of [illegible] [illegible] *voor iem. zoeken*, v. [illegible] of blijft onveranderd, zooals: [illegible] *voor zeker houden*, v. [illegible] eindigt het grondwoord op een klinker dan volgt het aanhechtsel zonder tusschenvoeging van medeklinker (zooals bv. in het Jav. de [illegible]) — [illegible] *iets zeggen van*, v. [illegible] [illegible] *een last overbrengen*, v. [illegible]

Een enkele keer treft men in 't Krâmâ den Jav. uitgang [illegible] aan, die ook wel [illegible] geschreven wordt.

§ 31. Het *voorvoegsel* [illegible] (dat in het *Passief* [illegible] wordt) komt in beteekenis met het Causatieve aanhechtsel overeen; zoo: [illegible] *t'huis bezorgen*, v. [illegible] *doen gebeid geven*, v. [illegible] *iets verligten*, v. [illegible] *verzamelen*, v. [illegible]

Men vindt dit voorvoegsel in een enkel geval ook verbonden met het transitieve aanhechtsel [illegible] of [illegible] zoo: [illegible] (Jav. [illegible]) (*een vrouw*) *uithuwen*.

§ 32. Voorbeelden van het *toestandswoord* met tusschenvoeging van [illegible] (dialectisch voor [illegible]) heeft men in [illegible] *gevoelen*, v. [illegible] [illegible] *opgeblazen*, v. [illegible] [illegible] *afdalen* (in de uitdr. [illegible]°) v. [illegible]

Begint het grondwoord met een [illegible] of [illegible] dan wordt het *toestandswoord* met een [illegible] gevormd, evenals in het Javaansch: [illegible] *ingaan*, v. [illegible] [illegible] *sterven*, v. [illegible]

Het *Passief* wordt uitgedrukt door het voorvoegsel [illegible], hetgeen vóór het grondwoord wordt geplaatst; het wordt gebruikt daar, waar in het Jav. een *zuiver Passief* met [illegible] of ook een *Subjectief Passief* 3de persoon wordt vereischt. De werkwoordsvormen (eenvoudig, transatief en causatief werkwoord) verliezen den neusklank; bv. [illegible] *gezonden worden* (met een boodschap), v. [illegible] [illegible] *gebragt worden*, v. [illegible] [illegible] *gegeten worden*, v. [illegible] [illegible] *in de hand gedragen worden*, v. [illegible] [illegible] *gepasseerd worden*, [illegible] *gebaad worden*, [illegible] *gewekt worden*, [illegible] *in een deken gewikkeld worden.* Het *causatief* voorvoegsel [illegible] verandert in [illegible]: [illegible] *opgezet worden* (bv. een huis), [illegible] *gerekt worden* (v. e. zaak) enz.

Begint het grondwoord met een klinker, dan ontstaat de [illegible] bv. [illegible] *geïnviteerd worden*, v. [illegible] [illegible] *gesloten worden*, v. [illegible] [illegible] v. [illegible] *wegslaan* v. e. brug door het water.

Als het subject, dat de handeling verrigt, wordt uitgedrukt, dan volgt dit in den regel met of zonder voorgevoegd [illegible] [illegible] [illegible] of [illegible] ook wel [illegible] welke woordjes dan kunnen vertaald worden met „door"; gaat het subject vooraf, dan wordt in den regel een der bovengenoemde woordjes voorgevoegd.

Ook ingeval het persoonlijk voornaamwoord 1ste of 2de pers. subject is (waar dus in 't Jav. een subjectief passief 1ste of 2de pers. gebruikt wordt) heeft hetzelfde plaats. Bij den 1sten persoon verandert

het voorvoegsel gaarne in [illegible] of [illegible] al naar gelang de aard van den aanvang-medeklinker van het grondwoord dit vordert, bv. [illegible] *ik wil (het) vragen*, nl. iets dat genoemd is; [illegible] *ik wil het er bij geven*; [illegible] *ik beknor hem*; [illegible] *ik stel (het) vast*, [illegible] *ik meet (het) af naar*, enz. Ook wel met weglating van het voorvoegsel: [illegible] *ik breng het*, en zoo dan ook eenvoudig: [illegible] *gij brengt het*.

Ook achter [illegible] wordt het voorvoegsel [illegible] dikwijls weggelaten; bv. [illegible] *gepakt worden*.

§ 34. Voor het *accidenteel passief* dient het voorvoegsel [illegible] bv. [illegible] *ingehaald worden*, nl. als accident; [illegible] *vergezeld*, bv. v. groote, [illegible] *gerekend worden, te rekenen*, [illegible] *meegesleept worden*; [illegible] *te vertellen*.

De vormen [illegible] enz. (de telwoorden dus met [illegible] zamengesteld) bet. *met hun beiden, met hun drieën*.

Voorbeelden van het *accidenteel transitief passief* zijn: [illegible] *brand lijden*, [illegible] *door het vuur lijden*; [illegible] *bewaaid worden, togt vatten*; [illegible] *beregend worden*; en de met [illegible] gevormde naamwoorden: [illegible] *beproeving*, [illegible] *schoonheid*; [illegible] *grootheid*, enz., [illegible] *het gebied v. e.* [illegible] *Assistent-Resident*. Buitendien wordt het voorvoegsel [illegible] (Mal. ta, tër) voor het *acc. Passief* gebruikt, bv. [illegible] *achtergelaten worden*, [illegible] *met de voeten of pooten erg. inraken*, [illegible] *iem. aantreffen*; ook met de beteekenis v. e. hoogen graad, [illegible] *zeer klein, te klein, te laag*, bv. v. water, [illegible] *buitengemeen, zeer*.

§ 35. Het *oud-Passief* komt in een enkele uit het Javaansch over-

genomen vorm voor, bv. [illegible] *door Allah of het noodlot bepaald*, v. [illegible]

Ten slotte treft men Passieve vormen aan van als grondwoorden beschouwde woorden, die eigentlijk al Passief zijn met het voorvoegsel [illegible] bijv. [illegible] *in het bezit zijn van*, Passief v. [illegible] en dit v. [illegible] [illegible] *gezegd worden*, v. [illegible] en dit v. [illegible] [illegible] *dienen tot*, v. [illegible] en dit v. [illegible] en zoo meer.

§ 36. Een *Reciproquen* vorm kennen de Madoerezen niet; zij drukken het *wederkeerige* uit door voorvoeging van [illegible] *of* [illegible] *over en weer, beurtelings*, of wel [illegible] *bv.* [illegible] *elkaar steken.*

§ 37. De *Frequentatieve* vorm komt een enkele maal voor, bv. [illegible] *overal schitteren*, v. [illegible] en dit v. [illegible] met of zonder voorafgaand [illegible] *van alle kanten*, of ook wel [illegible]

§ 38. *Afgeleid naamwoord met het aanhechtsel* [illegible] De vorming heeft plaats als in het Javaansch. Gaat dus het grondwoord op een medeklinker uit, dan wordt deze (welligt in navolging?) verdubbeld, als: [illegible] *maat*, v. [illegible] [illegible] *bedriegerij*, v. [illegible] [illegible] *te zien*, v. [illegible] De [illegible] evenwel schijnt hierop een uitzondering te maken, bv. [illegible] *rijdier*, v. [illegible] [illegible] *stapel*, v. [illegible] Eindigt het grondwoord op een [illegible] en gaat daaraan een a vooraf, dan wordt de [illegible] vervangen door een [illegible] bv. [illegible] *grooter*, v. [illegible] [illegible] *ploegen*, v. [illegible] of wel de [illegible] wordt één met de [illegible] van het aanhechtsel, bv. [illegible] *een onderteekend geschrift?* v. [illegible]; of er heeft zamentrekking plaats: [illegible] *meegebragt*, v. [illegible] [illegible] *zamen praten*, v. [illegible] na een voorafgaande o of oe vormt zich een [illegible], bv. [illegible] *weeklagen*, v.

[illegible] [illegible] *met iem. twisten, v.* [illegible] na een e of i de j, bv. [illegible] *sterven, v.* [illegible]; [illegible] *heen en weer, v.* [illegible] (de e wordt ook wel [illegible] bv. [illegible] *zoeken, v.* [illegible] [illegible] [illegible] *honderdduizenden, v.* [illegible]).

Eindigt het woord op een klinker: op een a, dan wordt deze gesloten met een [illegible], bv. [illegible] *het middelste, v.* [illegible]

Bij een oe heeft zamentrekking plaats: [illegible] *gegeven bevel, v.* [illegible] [illegible] *schouwspel, v.* [illegible] of niet, en dan vormt zich de [illegible] [illegible] *in ernst, v.* [illegible] [illegible] *een gamèlan v.* [illegible] zoo ook bij een o, [illegible] *bode, v.* [illegible]. Onregelmatig gevormd schijnt [illegible] *gekocht,* met zamentrekking gevormd v. e. ongebr. [illegible] anders [illegible] en [illegible] *dagelijksch, v.* [illegible]

Ook hier gaat de harde [illegible] gaarne in een [illegible] de [illegible] in een [illegible] over, bv. [illegible] *vaker, van* [illegible] [illegible] *tegenover elkander, v.* [illegible]

De uitgang [illegible] wordt ook voor de *overtreffende trap* gebruikt, bv. [illegible] *ouder,* [illegible] *hooger* (ook wel met voorafgaand [illegible] als: [illegible] *later*), maar men behoeft er zich niet van te bedienen, als uit den zin reeds de vergelijking van de een (of het een) met den ander (of het andere) blijkt, bv. [illegible] [illegible] *mijn broeder is grooter, maar ik ben ouder.*

Het geeft in een gezegde ook een meervoud te kennen, bv. v. e. menigte visschen, die „*sterven*" niet [illegible] maar [illegible] blz. 149, 11.

Wordt het aanhechtsel [illegible] verbonden met den uitgang [illegible] van het bezitt. voornw. 3e pers., zoo wordt de [illegible] van [illegible] kort, bv. [illegible] (v. [illegible] en [illegible]) *in tegenwoordigheid van,* en

dan daarmêe dikwijls zaamgetrokken tot [illegible] bv. [illegible] *of* [illegible] (v. [illegible] en [illegible]) *het eigendom van.*

§ 39. Een enkele maal trof ik den uitgang [illegible] aan, bv. in [illegible] *onwillekeurige trillende bewegingen hebben;* S. & M. geven ook op o. a. boedoenĕn, *puistig*, maar 't Jav. [illegible] *ziekelijk*, wordt [illegible]

§ 40. In plaats van [illegible] — [illegible] voor den *overmatigen trap* schijnt men in 't Mad. gaarne te gebruiken [illegible] *of* [illegible] (zie in de Woordenlijst) [illegible] en derg. Toch geven ook S. & M. kĕtingki-ĕn op voor „te hoog", verder kĕlarangĕn, te duur, enz. Bovendien kan tot [illegible] — [illegible] in die bet. gebragt worden: [illegible] *te veel aan iets gewend, verslaafd;* in [illegible] v. [illegible] *geluk*; in [illegible] (241, 14 v. o.) v. [illegible] *moe*, komt de bet. overeen met het *acc. trans. Pass.* nl.: *met geluk bedeeld, door vermoeidheid getroffen.*

§ 41. *Afgeleid naamwoord met het voorvoegsel* [illegible] Voorbeelden: [illegible] *het hooren, gehoor,* [illegible] *het eten* (zich voeden); [illegible] *kleeding.* Wordt ook wel vóór het onveranderde grondwoord geplaatst; als dat met een klinker begint, heeft dikwijls geen zamentrekking met dien van het voorvoegsel plaats, bv. [illegible] *het afscheid nemen,* v. [illegible] [illegible] *verklaring* v. [illegible] [illegible] *het weten,* v. [illegible]

Dit naamwoord wordt veel gebruikt, waar men in het Javaansch volstaan kan met het grondwoord, bv. [illegible] *mijn terugkomst,* in het Jav. [illegible] zoo ook [illegible] *het v. huis gaan,* als subst. voor het Jav. [illegible] enz.

Het *causatief* voorvoegsel [illegible] wordt in het Passief [illegible] bv. [illegible] *uitgesteld worden,* v. [illegible]

§ 42. *Afgeleid naamwoord met* [illegible] en [illegible] De aanhechting heeft

plaats zooals bij [illegible] en de voorvoeging van de [illegible] zooals bij het *subst. denom.* Voorbeelden: [illegible] *weide*, v. [illegible] *kettingganger*, [illegible] *een roep* (als afstandsmaat) v. [illegible] *middel om te snijden*, v. [illegible] *koffietuin*, v. [illegible] *kwispeldoor*, v. [illegible] *gepraat*, v. o. ongebr. [illegible] gebr. [illegible] *afscheid*, v. [illegible] *schuilplaats*, v. [illegible]

§ 43. *Het Jav. voorvoegsel* [illegible] in het Mad. [illegible] vindt men in een enkel geval, bv. [illegible] (een raad) *opvolgen*, v. [illegible] en verbonden met [illegible]: [illegible] *vermaning*, v. [illegible]

§ 44. *Het voorvoegsel* [illegible] [illegible] heeft men in [illegible] *rapport*, v. [illegible] *handelwijze*, v. [illegible] *hofjuffer*, v. [illegible] *de tijd om een sirihpruim te kauwen*, v. [illegible] *kwestie, regtzaak*, [illegible] ook verbonden met [illegible] in [illegible] *gewoonte*.

§ 45. *Het voorvoegsel* [illegible] komt op dezelfde wijze voor als in het Javaansch: [illegible] *een dag*; [illegible] (een zaak) *ten eerste*; [illegible] *een antjeng* (vlakte maat); [illegible] *als een berg* (zoo rijk of gelukkig); [illegible] *zoolang als*, v. [illegible] *al naar zij bezitten*; [illegible] *naar waarheid*; [illegible] *met zijn bedienden*; [illegible] *van hetzelfde gevoelen zijn, goedvinden*; [illegible] *nadat*; [illegible] *bij* (of *na*) *aankomst*.

§ 46. *Het voorvoegsel* [illegible] wordt evenzoo gebruikt als in het Jav., maar heeft een nog ruimer toepassing; zie bij het werkwoord.

§ 47. Het voorvoegsel [illegible] wordt in 't algemeen gebruikt als in het Javaansch [illegible] bv. [illegible] *vóór*, [illegible] *waar?* [illegible]

dáar, *mijn huis te Salatiga*, *op dezen dag, heden*; in enkele gevallen (in de Jav. Gr. onder 3°. genoemd) wordt het vervangen door *an* of (het Jav.) *naar*; zoo wordt het Jav. Poerwa Lelana I, 11, 8 v. o. door DjaN. vertaald: *aan de kanten regts en links beschaduwen groote kanari boomen den weg*; in het geval onder 4°. aldaar vermeld wordt, zooals ook wel in het Jav., gebruikt, in het Mad. geschreven: »

§ 48. *Reduplicatie* komt niet veel voor, doch het meeste bij het *afgeleid naamwoord met* Voorbeelden zijn: *hij die het vizier-ambt bekleedt; een teeken, een aanwijzer; een of ander scherp werktuig; een schouwspel, iets, dat geplant wordt; een pendant, een of ander lezen*, en bij sommige telwoorden als zij achter het naamwoord staan, *twee; drie;* zie echter § 50.

§ 49. Ook *herhaling van een geheel woord* is zeldzaam. Zij komt voor bij zelfstandige naamwoorden in den zin van verschil of verscheidenheid bv. *de verschillende huizen; de verschillende schepen.*

Ook wel bij werkwoorden met verandering van klinkers, bv. *zich onrustig heen en weer rollen; iem. afsnaauwen en afgraauwen.*

§ 50. Doch beide zoowel de *reduplicatie* als de *herhaling van een geheel woord* (vooral de laatste) worden in het Madoereesch vervangen door een eigenaardige soort van herhaling, die hierin bestaat, dat alleen de laatste lettergreep van het woord herhaald wordt.

Voorbeelden: [illegible] Jav. [illegible] *zitten of loopen te verkoopen;* [illegible] Jav. [illegible] *wonen;* [illegible] Jav. [illegible] *wat medegebragt of medegenomen wordt;* [illegible] Jav. [illegible] *vier;* [illegible] Jav. [illegible] *één voor één;* [illegible] Jav. [illegible] *ieder afzonderlijk;* [illegible] Jav. [illegible] *vereerd worden;* [illegible] Jav. [illegible] *het een of ander;* en zoo worden bijna uitsluitend de bijvoegelijke naamwoorden herhaald, bv. [illegible] Jav. [illegible] *heel groot,* [illegible] Jav. [illegible] *heel mooi;* [illegible] Jav. [illegible] *heel zelden,* enz.

Buitendien maken de Madoerezen ook daar, waar in het Javaansch noch reduplicatie, noch herhaling van een geheel woord vereischt wordt, veel gebruik van deze herhaling; bv. [illegible] Jav. [illegible] *de namiddag;* [illegible] Jav. [illegible] *eenigzins klein;* [illegible] Jav. [illegible] *met een hoofddoek.*

§ 51. Tot *zamengestelde woorden en uitdrukkingen* behooren: [illegible] *melkkoe,* (17, 6 v. o.) van 't woord [illegible] *koe* en [illegible] *uijer;* [illegible] *melk* (18, 6 v. o.); [illegible] *buitendeur* (167, 2 v. o.); [illegible] (verk. v. [illegible]) [illegible] *waschwater;* [illegible] eig. *huis om te eten,* voor *logement;* [illegible] *zieken-huis enz.*

§ 52. *Voluntatief.* Voor den *Voluntatief* in den zin van den *Subjectieven* of *Objectieven Imperatief* gebruikt de Madoerees geen bijzonderen vorm, bv. [illegible] *snij gras!* [illegible] *haal! neem!* [illegible] *ga aan!* [illegible] *bespuw!* [illegible] *neem mee!* [illegible] *zeg aan mij!* [illegible] *breng mij in dienst!* [illegible] *zeg hem, dat hij!* [illegible] *roep hem!* [illegible] *vraag zilvergeld aan Mevrouw en breng dit terug!* [illegible] ..... [illegible]

[illegible] kom hier! wacht een oogenblik!..... zeg aan Mijnheer, dat het goed is!

§ 53. Is het bevel niet bepaald een toeroep tot den persoon, tot wien men spreekt, zoodat het niet alleen een 2den persoon geldt, maar ook en dikwijls omtrent een 3den persoon, soms omtrent een 1sten wordt uitgesproken, dan bedient men zich van den uitgang *[illegible]* die op gelijke wijze wordt aangehecht als de uitgang *[illegible]* zie § 38. In dit geval wordt de *transitieve* uitgang *[illegible]* of *[illegible]* de *causatieve* *[illegible]* of *[illegible]* Dien zoogenaamden *Jussief* geven wij dikwijls terug met de hulpwoorden *moeten, mogen, laten enz.* bv. *[illegible] gij moet rapporteren*; *[illegible] gij moest bewerken*; *[illegible] gij moet gerved houden*; *[illegible] gij moet of moest spoedig overleggen*; *[illegible] hij moet sterven*; *[illegible] er moet gesproken worden.*

In plaats van den *Jussief*vorm, zoo het schijnt in den zin van een wat beleefder bevel, gebruikt men ook *[illegible]* bv. *[illegible] gij moet of moest het oog houden*; *[illegible] gij moet in orde maken*; *[illegible] Mijnheer moet het maar vragen.*

Doch meestal wordt deze vorm gebruikt om — hetzij den zoogenaamden *Concessieven Jussief* uit te drukken, nl. een inwilliging of toelating, waar wij ons dikwijls bedienen van *laten* of *mogen*; *[illegible]* bv. van *[illegible] dood, sterven*, kan al naar het in den zin voorkomt, bet. *ik mag sterven*, bv. als dit of dat zoo is — of *hij sterve, laat hij sterven*, bv. ik zal het mij niet aantrekken. *[illegible] die mogen u toebehooren*, *[illegible] laat het weinig zijn, hoe weinig ook*; *[illegible] wat men hem ook moge laten doen*, enz.

— hetzij om den *hypothetischen Jussief* uit te drukken, in het Hol-

landsch dikwijls te vertalen door: *stel, dat* bv. *stel, dat hij prijaji was*; *stel, dat* (of *als*) *het een of ander was dan gij*, enz.

Ook voor het *Futurum*, om een *willen* of *zullen* uit te drukken, wordt van dezen vorm een zeer ruim gebruik gemaakt, en wel met of zonder de redewoorden zie ben.; *ik zal het zeggen*, *wat zal er van gezegd worden*; *ik wil* of *zal hem laten leeren*, *ik zal aan hem geven*, *ik zal hem dooden*; *het zal voor hem gezocht worden*, *zou hij er zelf gaan wonen*; *ik wil koopen*; *ik wil het zien*; dikwijls te vertalen door „om": *om te zoeken*; *van plan om zijn opwachting te maken.*

§ 54. Voor de *vetatieve of verbiedende wijze van spreken* gebruikt men evenals in het Javaansch en gewijzigd in ook wel N. vork. tot M., K. bv. *neem ze niet mee*; *niet gesproken*, *niet gesproken van, laat staan de kleine man.*

§ 55. Voor de *qualitatieve Voluntatief* -- de uitdrukking der wijze hoe men wil dat iets zijn zal — gebruikt men het betrekkelijk voornaamwoord: *zorg goed voor de paarden*, ook wel bv. *behoorlijk!* of *„met"* bv. *goed!*

§ 56. Tot uitdrukking eener *bede* gebruikt men het woordje (of) en den *Jussief*vorm bijv. *moge mijn persoon ongedeerd blijven*, doch ook wel 't Jav. gewij-

zigd in [illegible] bv. [illegible] *zoo dan mogen zij ondervinden UEds zegen en voorbede.* Aan het hoofd van brieven komt het dikwijls herhaald voor en ook wel het Jav. Krāmā [illegible] bv. [illegible] en derg.

§ 57. *Telwoorden:*

óón [illegible]	In zamengestelde benamingen van hoeveelheid gebruikt men voor *één*, [illegible] bijv. [illegible] *een jaar;* voor *twee* [illegible] bijv.: [illegible] *twee dagen*; *vier*, [illegible] bijv. [illegible] *vier stuks*, en zes, [illegible] bijv. [illegible] *zes span (maat);* achter [illegible] en [illegible] wordt een Tjŏtjàq geplaatst, zoo deze telwoorden met een volgend naamwoord verbonden worden, als [illegible] *zeven ½ guldens.*
twee [illegible]	
drie [illegible]	
vier [illegible]	
vijf [illegible]	
zes [illegible]	
zeven [illegible]	
acht [illegible]	
negen [illegible]	
tien [illegible]	

In plaats van [illegible] wordt ook wel gebruikt [illegible] en als K. v. [illegible]: [illegible] (Jav. [illegible])».

Behalve wanneer zij zamengestelde benamingen van hoeveelheid vormen volgen de telwoorden den gewonen regel der bepalingen; zij worden geplaatst achter het naamwoord, en sommige er van gaarne met reduplicatie, bv. [illegible] of herhaald, als: [illegible] enz.

Om de telwoorden van 11 tot en met 19 te vormen, bedient men zich van het woordje [illegible]; de telwoorden tot en met 6 worden hier vóór geplaatst, zoo als bij de zamengestelde benamingen van hoeveelheid; bijv. *elf* [illegible] *twaalf* [illegible] 6, 7 en 8 nemen even-

wel geen Tjëtjàq aan, dus 17: [illegible] enz. *Twintig* is: [illegible] zamengesteld uit [illegible] en [illegible] *tiental;* dan worden de telwoorden tot en met 29 gevormd door zamenstelling met [illegible] hetgeen geschiedt als met [illegible] bijv. [illegible] enz. Voor 25 zegt men [illegible]

Dertig, veertig enz. — tot 100 worden ook gevormd op de wijze van *twintig;* dus 3 × 10 = [illegible] enz. en de overige telwoorden er vóór geplaatst als bij zamengestelde benamingen van hoeveelheid; bijv.: [illegible] *veertig,* [illegible] *zeventig. Vijftig* is [illegible] en *zestig* [illegible]

Een en dertig drukt men in het Mad. uit *dertig en een:* [illegible] en zoo steeds eerst het grootere en dan het kleinere getal.

Honderdtal is [illegible] of [illegible] *Eenhonderd* dus: [illegible]; dan wordt tot en met 500 [illegible] gebruikt bijv.: [illegible] — Van 600 af tot en met 900, weêr [illegible] en de vorming op dezelfde wijze als bij zamengestelde ben. van hoeveelheid, 600 [illegible] 700 [illegible] enz.

Duizendtal is [illegible] en de zamenstelling is evenals bij [illegible] en [illegible] en even zoo bij:

Tienduizendtal [illegible] *Honderdduizendtal* is [illegible]

Voor *half* gebruikt men (evenals in 't Jav. [illegible]) [illegible] bv. [illegible] *een halve maand,* en voor de helft van voorwerpen: [illegible] als: [illegible] *de helft van het geld.*

De uitdrukking van *één en een half, twee en een half* enz. geschiedt even als in 't Jav. bijv. [illegible] *tweede half = anderhalf;* als breuken kleiner dan een half komen, behalve [illegible] *een half,* nog voor: [illegible] *een achtste.*

Een aequivalent v. d. Jav. werkwoordsvorm der telwoorden biedt het voorgevoegde [illegible] aan, [illegible] *ieder één.*

Voor *éénmaal* gebruikt men in den regel [illegible] (doch ook wel het uit het Jav. ontleende [illegible]?) Voor *tweemaal, driemaal,* enz. gebruikt men in zamenstelling met de telwoorden het woordje [illegible] *maal, keer,* bv. [illegible] *tweemaal,* [illegible] *de eerste maal;* [illegible] *de tweede maal,* enz. — *De eerste, de tweede, de derde* worden gevormd door achtervoeging v. [illegible] of [illegible] als [illegible] enz. S. & M. *Ten eerste, ten tweede,* enz. wordt gewoonlijk uitgedrukt door [illegible] (of [illegible]) enz.; minder gebruikelijk? [illegible] of [illegible] enz.

Voor: *met hun tweeën, met hun drieën,* enz. wordt gebruikt [illegible] ('t geen ook *beide* beteekent), [illegible] enz. Doch bij het opnoemen van personen en zaken kan men eenvoudig volstaan met de telwoorden [illegible] enz., *één, twee,* enz. zie bl. 168, 11 v.o., en laat daaraan wel eens voorafgaan het aan het Holl. ontleende woord [illegible] *nommer.* Bij data gebruikt men eenvoudig het telwoord al of niet voorafgegaan door het woordje [illegible]

§ 58. *Aanwijzende voornaamwoorden:*

1°. Van *voorwerpen (personen en zaken):* in Ngoko [illegible] *deze, dit;* en [illegible] *die, dat;* in Kråmå [illegible] in Madyå [illegible]

2°. Van *hoedanigheid:* in N. [illegible] *of* [illegible] *dusdanig, zoodanig;* K. [illegible] of [illegible]° M. [illegible] of [illegible]

3°. Van *hoeveelheid: zoo, zooveel, zoo groot, zoo klein* enz. = die van *hoedanigheid.*

4°. Van *plaats,* [illegible] N. *hier;* [illegible] of [illegible]

K. [illegible] of [illegible] M. [illegible] N. *daar*; [illegible] of [illegible] K.; [illegible] of [illegible] M. — [illegible] (of [illegible]°) N., *hierheen*, [illegible] K., [illegible] of [illegible] M.

Voor *daarheen* wordt gebruikt in 't N. [illegible] M. [illegible] of [illegible] K. [illegible] of [illegible] evenals [illegible] of [illegible]° N., *naar ginds*; [illegible] K., [illegible] M.

5°. Van *tijd*: [illegible] (*nu*) N. *nu*; [illegible] K., [illegible] M. — [illegible] of [illegible] *toen, toen ter tijd.* — [illegible] (*tot nu toe*) [illegible] *tot nu toe*, N., [illegible] K. DjaN.

Aanm. ad 1°. *a.* Het onderscheid tusschen [illegible] en [illegible] in het algemeen is dit, dat het eerste op voorwerpen meer in de nabijheid, het tweede op verder afgelegene betrekking heeft.

In plaats van [illegible] komt ook voor [illegible] N. [illegible] M. (waarvan [illegible] enz. *nu*), in uitdrukkingen als: [illegible] *deze ééne keer*; [illegible] *deze zelfde maand.* — In pl. v. [illegible] en [illegible] treft men aan [illegible] zie o. a. 16, 14. v. o. vlgg. Voor [illegible] vindt men ook geschreven [illegible] zoo ook wel [illegible] als een soort M. van [illegible] (In afwijking van het bovenstaande geven S. & M. op inggroeà als K. en [illegible] tontô als ook te beteekenen: *dat*).

b. De *aanw. voornw.* van *personen en zaken* worden ook gebruikt waar wij *hier* of *daar* gebruiken. bl. 18, 9 en 10, [illegible] *daar is het vriend!* 146, 6 v. o. [illegible] *hier is een lijk;* 17, 6 v. o. [illegible] *hier is iemand.* In dit geval plaatst men voor [illegible] en [illegible] gaarne het voorvoegsel [illegible]

c. Zij worden ook gebruikt voor de aanduiding eener bepaalde soort,

bv. [illegible] *de Djin's* (geesten); [illegible] *de levenden.*

d. En achter de pers. voornw. 1ste en 2de pers. geplaatst om op de bijzondere hoedanigheid van den persoon te wijzen. [illegible] *ik ben iemand, die niet van arak houd.* [illegible] *jij bent een echte brani tegen de prijaji's.*

e. Ook worden zij gebruikt om te wijzen op een bepaalden stand van zaken: [illegible] *als gij uitgenoodigd wordt, hoe dan?* 23, 12 v.o. [illegible] *dan gaat hij eerst naar de Kjai's.*

ad. 2°. S. & M. geven op: bĕrià, bĕrientò, doch ik heb het voorvoegsel [illegible] behouden, omdat men die woorden gewoonlijk daarmede verbonden aantreft. DjaN. gaf mij eens op, dat hij deze aanw. voornw. in den zin v. *hoedanigheid* zonder, in dien van *hoeveelheid* met voorafgaand [illegible] gebruikte, doch hij neemt dat onderscheid zelf niet in acht. — Als M. treft men ook aan [illegible] *zoo.*

ad. 4°. Voor [illegible] *hier*, vindt men ook [illegible] 38, 10 wijst blijkens het Kråmå [illegible] 39, 14 op een afstand die niet ver van „hier" is, zoo ook 31, 12 ([illegible]) [illegible] of [illegible] en M. [illegible] Het schijnt gebruikt te worden daar waar [illegible] te digt bij is, en [illegible] op een veel te verren afstand zou wijzen. Zie het gebruik van dit woord onder 5°. S. & M. geven in afwijking van het onder 4°. vermelde op: kà-intò, kàdientò, *hier* als MK; in plaats van [illegible] *daar*: kàiejà, kàdiejà, kassà, N. en kaiessà, kadiessà, als MK., verder voor *hierheen* in N. behalve kannaq nog dĕnaq, verder kàkanjë, kôanjë, als M. en kòantò, kàkantò als K. en als NMK koiessa, koassa, *daarheen, ginds.*

Ik heb mij aan de opgaven van DjaN. gehouden en die zooveel mogelijk aan de in mijn bezit zijnde texten getoetst; toch heb ik gemeend die van de HH. S. & M. ook hierbij te moeten vermelden, al ware het slechts om het dialect van Oost-Java te leeren kennen.

Het verschil is niet zoo groot als het lijkt; het bepaalt zich vooreerst tot een gebruik van hetzelfde woord in verschillende taalsoorten, vervolgens tot het gebruik in den Oost-Hoek van [illegible] *daarheen* in plaats van [illegible] *daar*, doch ook dit is niet vreemd, daar [illegible] eigentlijk *waarheen* (Mal. ka mana) beteekenissen heeft, die in 't Jav. aan [illegible] *waar?* toekomen, terwijl in het Mad. [illegible] en [illegible] hetz. M. en K. hebben, — eindelijk in een betrekkelijk klein verschil van plaats bepaling, [illegible] bv. zou volg. de boven opgegeven plaats duiden op een afstand tusschen *hier* en *daar* in; volg. S. & M. *daar*, en zoo kan ook wel te verklaren zijn het verschil met kakanjë, dat volg. S. & M. bet. *hier heen.*

De aanw. voornw. v. 4°. worden ook gebruikt, waar wij die van 1°. gebruiken, bv. [illegible] *dit dorp*; [illegible] waar men ook in het Jav. zegt [illegible] of [illegible] eig. *deze aanstaande maand*, m. a. w. *de nu aanstaande maand.*

§ 59. *Vragende voornaamwoorden.*

1°. van *voorwerpen* — van *personen* en *zaken* als *adjectief*, van *zaken* ook als *substantief* N. [illegible] K. [illegible] M. [illegible] *wat, wat voor?* — Van *personen* als *substantief* N. [illegible] K. [illegible] M. [illegible] *wie?*

2°. van *hoedanigheid* N. [illegible] (ook [illegible]°) [illegible] MK. [illegible] *hoe, hoedanig?*

3°. van *hoeveelheid* N. [illegible] K. [illegible] *hoeveel?*

4°. van *plaats*: N. [illegible] of [illegible] M. [illegible] of [illegible]

[illegible] K. [illegible] *waar?* ook voor *personen* en *zaken* gebruikt voor *welk?* van de *twee, drie of meer?* en in dit geval in pl. v. [illegible] *gaarne* [illegible]

5°. van *tijd*: [illegible] *wanneer?*

Aanm. ad 1°. Het *vragend voornw.* [illegible] enz. wordt ook vóór een gezegde of zin gebruikt als *vraagwoord*, bv. [illegible] *heb je al gegeten?* In de spreektaal is het geen vereischte, daar de vragende toon voldoende is.

In een complexe vraag te vertalen door: *of*, bv. [illegible] *te paard of in een rijtuig?* — [illegible] is bij het vragen naar iemands naam te vertalen door: *hoe?* bv. [illegible] *hoe heet je?*

ad. 2°. In een afhankelijke rede te vertalen door: *zooals*, bv. [illegible] *mits mij (door Mijnheer) gegeven worde een loon zooals vroeger.*

ad. 3°. Ook wel [illegible] N., [illegible] M.

ad. 4°. S. & M. geven nog als N. op: kòammaq ('t geen ik vroeger als M. had aangeteekend, maar heb vervangen door [illegible] hetgeen mij dikwijls is voorgekomen), vervolgens als M. kaiemaq (mij als K. bekend) en als K. kadiemaq (mij alleen voorgekomen in [illegible] *van waar?* zie onder).

Bovendien vermeldt DjaN. nog als M. [illegible] en K. [illegible] die men tevens vindt in *waarheen* N. namelijk: [illegible] K. [illegible] en M. [illegible] S. & M. geven hiervoor op N. dĕmaq, kĕmaq, dĕmaq-à, MK. kakèmaq-å, kàiemaq, kàiemaq-èpon, waarbij ik moet aanteekenen, dat ik mij niet herinner het Kr. aanhechtsel èpon in geschriften van Madoera ooit zóó te hebben aangetroffen, evenmin als dĕmaq, hetgeen zeker tot het dialect van Oost-Java behoort. *Van*

waar? wordt uitgedrukt door vóór de onder 4°. opgegeven woorden (met uitzondering van [illegible]) [illegible] te plaatsen; als K. trof ik ook nog aan [illegible]

§ 60. *Betrekkelijk voornaamwoord.* — Het zoogenaamde betr. voornw. is [illegible] (Jav. [illegible]) *die* of *dat*, *degeen die* of *hetgeen.* Eigentlijk is het een aanwijzend voornaamwoord, dat dient om met nadruk te wijzen op dat, waarvoor het geplaatst wordt, tot onderscheiding en in tegenstelling van iets anders of van het tegenovergestelde; bijv. [illegible] „de *linker*hand" in tegenoverstelling van „de *regter*"; [illegible] .... [illegible] *de oudste* .... *de jongste*; bl. 146, 4 v.o. [illegible] *spoedig* en dit dan ook als *qual. volunt.*

Zoo ook om met een woord, dat een *doen* of *bewerken* beteekent, een benaming te vormen van den *persoon* of *zaak*, die het *doet* of *bewerkt*, bijv. [illegible] *de moordenaar*, [illegible] *de brandstichter*, enz.

Zoo zegt men dan ook verder [illegible] *de man* — [illegible] *de vrouw*, [illegible] *de vader*. Buitendien wordt van [illegible] een veel grooter gebruik gemaakt, dan in het Javaansch met [illegible] het geval is. Zoo bv. gebruikt DjaN. in zijn vertaling der Reizen van Poerwå Lelånå herhaaldelijk [illegible] waar in het Jav. het betrekkelijk voornw. ontbreekt, zoo bv. 16, 7 v.o. [illegible] (Jav. [illegible]) Ib. 6 v.o. [illegible] Ib. 4 v.o. [illegible] dus in 4 regels op 3 plaatsen, waar het overbodig mag geacht worden. Soms treft men het aan, daar waar men gevoegelijk in het Holl. *dat* kan in de plaats stellen, bv. [illegible] *ten tijde*, *dat* — waar evenwel het Jav. betr. vnw. bepaald misplaatst zou zijn. Bij deze en dergelijke voorbeelden moet men waarschijnlijk denken aan invloed der Maleische brabbeltaal, waarin wederom als gevolg van

Hollandschen invloed, ook veel misbruik van het aanw. betrekk. voornw. jang wordt gemaakt. In mijne Handl. 1e druk 1e deel 31, 4 v.o. komt [illegible] voor zoodat wij het met *waar* vertalen, achter [illegible] *plaats*, waar in het Jav. evenmin als achter [illegible] *tijd*, het betrekkelijk voornw. kan gebruikt worden, nl. [illegible] *op de plaats waar ik bood.* Zie onder, [illegible] als *hulpwoord.*

§ 61. *Persoonlijke voornaamwoorden.*

Pers. vnw. 1ste pers. in N. [illegible] M. [illegible] K. [illegible] en nog nederiger [illegible]

Aanm. In plaats van [illegible] treft men in hss. uit Bangkallan ook [illegible] aan (mede in Oost-Java, zie S. & M.) en in pl. v. [illegible] tevens [illegible]

Een enkele maal komt [illegible] voor, zoowel in M. als in K. — Nederig is ook [illegible]° (verk. [illegible]) of [illegible] of [illegible] *uw dienaars persoon.* — Tegen een aanzienlijke of vorstelijke persoon, dien men met [illegible] of [illegible] betitelt, gebruikt men ook [illegible] of verkort [illegible] — [illegible] (Jav. [illegible]) trof ik aan in den mond van ouderen v. jaren, en een enkele maal als voornw. 2e pers. daartegenover [illegible]

Pers. vnw. 2de pers. in N. [illegible] of [illegible] (ook [illegible]) K. [illegible] M. [illegible]

Aanm. [illegible] *of* [illegible] schijnt vooral eigen aan het Bangkallan'sch dialect, [illegible] aan Oost-Java (volg. S. & M. zou men in O. J. [illegible] gebruiken bij twijfel, in welke taalsoort aan te spreken?) In hs. B. van de poët. Brakaj (Brill, Leiden 1878) vindt men een enkele maal [illegible] en zoo ook [illegible] gebruikt door den persoon, die van zich zelf [illegible] zegt; voor [illegible] wordt ook wel geschreven [illegible] In ambtsstijl komt voor: [illegible] — In K. wordt

dikwijls de titel van den persoon tot wien men spreekt of schrijft, als voornw. gebruikt. — Hoogere titulaturen zijn: [illegible] of °[illegible]° de hoogste is: [illegible] Familiaar tusschen Europeanen en aanzienlijke Madoerezen wordt ook als voornaamwoord [illegible] gebruikt.

Een pers. vnw. 3e pers. heeft de Madoerees eigentlijk niet, evenmin als de Javaan, maar hij gebruikt daarvoor wel eens [illegible] *of* [illegible] en van aanzienlijken [illegible] Toch herhaalt hij liever den naam of de betrekking van den persoon in kwestie, wanneer zulks noodig is; blijkt uit den zin genoeg, wie als 3e persoon bedoeld wordt, dan laat hij het weg.

Voor het reflexief voornaamwoord zich, zichzelf gebruikt de Madoerees [illegible] (v. aanzienlijken [illegible]) en [illegible] of [illegible] bv. Raga Pasmi in de Bangsa Tjara wordt gezegd [illegible] *zich te doorsteken.*

Aanm. Doch zooals S. & M. teregt opmerken, waar wij zgn. *wederkeerige werkwoorden* hebben, volstaat de Madoerees met het *eenvoudig werkwoord* of op andere wijze bv. [illegible] *zich kleeden,* [illegible] *zich haasten;* [illegible] *zich naar de* [illegible] *begeven*, enz.

§ 62. *Bezittelijke voornaamwoorden.* Bij den 1sten en 2den persoon worden daarvoor de *Persoonlijke voornaamwoorden* gebruikt en als bepaling achter het naamwoord gevoegd, bv. [illegible] *naar mijn weten;* [illegible] *mijn kennis, mijn wetenschap;* [illegible] *mijn zeggen;* [illegible] *mijn komst;* [illegible] *uw kind;* [illegible] *uw oudere broeder;* [illegible] *dat* (genoemde) *door u gevraagde.*

Doch bij den 1sten pers. N. bedient men zich gewoonlijk van een

voorgevoegd [illegible] of [illegible] bv. [illegible] *mijn paard;* [illegible] *mijn krommesje* (Jav. p a n g o t).

Bij het pers. vnw. 2de pers. N. en M., en soms ook in het K. geschiedt deze aanvoeging nog op eene andere wijze, nl. zóó, dat eerst achter het zelfst. nw. de uitgang van het bezitt. voornw. 3e pers. wordt gevoegd (waardoor een onbepaalde bezitter wordt aangeduid) en dan daarachter tot nadere bepaling het pers. vnw. 2e pers. bv. [illegible] *je huis,* [illegible] *je vrouw,* [illegible] *je naam;* [illegible] *uw huis,* [illegible] *uw land.*

Ook bij den 1ste pers. treft men deze wijze van aanhechting aan, bv. [illegible] *bij mijn aankomst.*

Als bezitt. voornw. van hooggeplaatste personen en Vorsten voor de 2de en 3de persoon komt veel voor het woordje [illegible] het komt zonder eenige verbinding achter het naamwoord te staan, daar waar het in zamenstelling als pers. voornw. gebruikt wordt (zie boven), bv. [illegible] *Zijn of Uw Hoogheids dienaar,* [illegible] *Zijn of Uw Hoogheids welbehagen.* Toch kunnen daarvoor ook de pers. voornw. gebruikt worden.

§ 63. Als bezitt. voornw. v. d. 3den pers. gebruikt men in het algemeen het aanhechtsel [illegible] (ook wel [illegible] of [illegible]) achter woorden die op een medeklinker (behalve de [illegible]) uitgaan, en [illegible] achter die, welke op een klinker, [illegible] of [illegible] eindigen. In het K. wordt het aanhechtsel [illegible] gebruikt, onverschillig of het woord op een medeklinker, klinker, [illegible] of [illegible] eindigt. De eind-medeklinker wordt verdubbeld en ook hier gaat de [illegible] gaarne in een [illegible], de [illegible] in een [illegible] over, hetzij beide de medeklinkers, hetzij alleen de pasangan. Voorbeelden zijn: [illegible] *je ouderdom,* [illegible] *de wajang;* [illegible]

het antwoord van (van [illegible]); [illegible] *de opbrengst van*; [illegible] *het kleinkind van*; [illegible] *het schitteren van* (v. [illegible]); [illegible] *de wil van* (v. [illegible]); [illegible] *de duur van* (v. [illegible]); [illegible] *het rijstveld* (v. [illegible]); [illegible] *de grootvader* (v [illegible]); [illegible] *de naam van* (v. [illegible]); [illegible] *het dorp* (v. [illegible]); [illegible] *het zeggen van* (v. [illegible]); [illegible] *tot bekorting van* (v. [illegible]).

Aanm. Uitzonderingen hierop komen wel eens voor; vooral achter de medeklinkers [illegible] en [illegible] wordt ook wel [illegible] aangehecht, bv. [illegible] *naar waarheid* v. [illegible]; [illegible] *de inhoud van* v. [illegible] — dat achter de [illegible] wel eens de [illegible] wordt aangehecht, bewijst [illegible] *jij*, v. [illegible]»

Voorbeelden v. d. aanhechting v. [illegible]: [illegible] *afwijking van* (v. [illegible]); [illegible] *de toko's* (v. [illegible]); [illegible] *het verkregene* (v. [illegible]); [illegible] *de hoogte*; [illegible] *de stad*; [illegible] *de kou er van*; [illegible] *de paarden*; [illegible] *het hevige van*; [illegible] *de glans van*; [illegible] *het zien er van*; [illegible] *het dak er van*.

Aanm. Van het Krämä-aanhechtsel [illegible] wordt volg. S. & M. in Oost-Java een veel ruimer gebruik gemaakt dan op Madoera, bv. achter voornaamwoorden: bilë òpon, *wanneer?* kàolé òpon, *ik*, kàdiemaq òpon, *waar?* e. z. v.

De uitgang [illegible] achter de [illegible] schijnt aan het dialect van Oost-Java eigen; zoo bij S. & M. otjaq-ën baq-ën, *je zeggen;* kònò-ën, *het kleine er van;* alò-ën, *zijn jongere broeder* (let wel deze laatste woorden schrijf ik volg. DjaN. kònòq, alòq) enz.

Tot bepaling aan een naamwoord gehecht, beteekent het ons: *er*

van, bijv. [illegible] *de grootte er van* — ook wordt het gebruikt voor ons bepalend lidwoord, indien men spreekt van een voorwerp als bepaald door zijn betrekking tot iets anders, dat men voor den geest heeft, en alleen met dat aanhechtsel aanduidt; als: [illegible] *de weg* (in kwestie); 28, 3. [illegible] *en wat heeft toen de Mevrouw* (nl. aan wie de bediende een boodschap had) *gezegd?* Het wordt ook gebruikt om aan te duiden de betrekking die er bestaat tusschen een zaak en een andere, tot welke men rekent, dat die behoort of er eigen aan is, bijv. 20, 12 v.o. (men kan 's nachts daar niet uitgaan) [illegible] *om de vele tijgers* (die in die bergachtige streek als 't ware thuis behooren). — Maar daarentegen, [illegible] *van nacht was er een tijger in mijn hof.*

Als men zich die betrekking niet zoo voorstelt, dan gebruikt men het bezitt. voornw. niet; bijv. [illegible] *door de roovers weggenomen.* Zoo ook niet als men in 't algemeen spreekt, bijv. *wiens werk is het de wegen te herstellen, als er stuk zijn.* [illegible]

Ter bepaling van de *soort* dient het aanwijzend voornaamwoord (zie boven). Wil men de betrekking van een voorwerp tot een ander uitdrukken, en noemt men dit, dan zet men achter het eerste voorwerp eerst het bezitt. voornw. 3e persoon, waardoor in het onbepaalde een betrekking tot iets anders wordt aangeduid en dan tot nadere bepaling het andere voorwerp (verg. de aanhechting van 't bezitt. voornw. 2e pers.); bijv. [illegible] *het huis van het dorpshoofd; [illegible] de naam van mijn kind; [illegible] wiens kind?*

§ 64. [Het aanhechtsel [illegible] behoort niet in het Madoereesch te huis.]

§ 65. *a.* Als de bezitt. voornw. verbonden moeten worden met een naamwoord, dat door een ander naamwoord als attribuut bepaald wordt, zoo worden zij met het eerste als het *hoofdwoord* verbonden bv. [illegible] *zoon*, [illegible] *zijn zoon.*

b. als 2 of meer naamwoorden door hetzelfde bezitt. voornw. bepaald worden, dan wordt het gewoonlijk alleen met het laatste verbonden: [illegible] *de gezondheid en het welzijn van*, [illegible] *de lengte en breedte.*

c. Om uit te drukken, *het mijne*, *het uwe*, *het zijne*, gebruikt men in 't Mad. het woord [illegible] N. [illegible] K. [illegible] K. i. *iemands eigendom*, bijv. [illegible] *dat is van mij, en niet van jou.*

Het woord [illegible] wordt ook gebruikt bij het bezitt. voornw. als men Kr. Inggil wil spreken, en er van het voorwerp, waarvan sprake is, geen Kr. I. bestaat; bijv. [illegible] *Mijnheer's rijtuig.*

§ 66. *Hulpwoordje om van een zin een naamwoord te vormen.* — Dit hulpwoord is het aanwijzend-betrekkelijk voornaanw. [illegible] zie § 60; het wordt geplaatst achter het subject.

Het wordt gebruikt waar wij in 't Holl. 't aanw. voornw. *dat* gebruiken, bijv.: 21, 1 v.o. en 22, 1, antwoordt een schrijver aan zijn Heer: [illegible] *dat dat dorpshoofd bij mijnheer komt, is om te vragen naar.* De reden van het gebruik is deze: Als wij zeggen: *dat dorpshoofd komt bij mijnheer v r a g e n n a a r*, leggen wij door 't accent den nadruk op *vragen naar.* In het Mad. nu heeft men dat gebruik van het accent niet, evenmin als in 't Jav., maar ten einde te doen uitkomen dat de schrijver niet antwoordt: *het dorpshoofd komt* (dat ziet de Mijnheer ook wel) maar

waarom hij komt, nl. *om te vragen naar*, zoo plaatst men het woord, waar het in den zin op aankomt, alleen in het gezegde (als zijnde hoofdwoord in een zin) en maakt van het ander door middel van het hulpwoord een naamwoord als onderwerp; bijv. *dat dorpshoofd zijn komen bij Mijnheer* of *dat dat dorpshoofd bij Mijnheer komt* (onderwerp) *is om te vragen naar* (gezegde).

Andere voorbeelden zijn: bl. 25, 1. [illegible] *dat ik je laat roepen*, is omdat *ik een pajoeng wil laten maken zooals deze*, 162, 16, [illegible] *dat ik bij je kom* is omdat *ik gezonden ben door uw schoonzoon* (en een geheel analoog voorbeeld 164, 10)

In kortere zinnen kan men met het *afgeleid naamwoord met an* hetzelfde doel bereiken, zooals bv. 33, 9 v.o. waar de mijnheer vraagt: [illegible] *gij mantri wanneer zijt gij gekomen en wat is daarvan de reden?* en de mantri antwoordt: [illegible] *mijn komst* is, of *dat ik kom* is *omdat ik ontboden ben door mijn broeder.*

Het hulpwoord [illegible] wordt gebruikt in langere zinnen niet alleen, maar ook in kortere, vooreerst als het een ontkennende zin is, bv. [illegible] *hoe zou ik 't niet gelooven*, of bij een *Futurum*, bv. [illegible] *wanneer zal je vertrekken?* [illegible] *wanneer zal Mijnheer van huis gaan?* of ook bij een *Transitief* of *Consatief*, want in al die gevallen wordt het naamwoord met *an* niet gevormd.

In bovengenoemde voorbeelden wordt het hulpwoordje [illegible] achter het subject of, als het bepalingen heeft, daarachter geplaatst, en daarop

volgt dan het gezegde van den tot onderwerp gemaakten zin — maar soms wordt het ook vóór het subject geplaatst en komt dus vóór het geheele onderwerp te staan, zoo in mijne Handleiding 1ste druk, 1ste deel bl. 71, r. 5 in een landraadstuk van Soemĕnap (de spelling zooals in het hs.) [illegible] 1790, *dat ik begonnen ben het te pachten is geweest in het jaar* 1790 — bl. 65. r. 6. [illegible] 4 [illegible] *dat ik die tègals voor de helft heb laten bewerken is geweest voor den duur van* 4 *jaar*; maar achter het subject bl. 27. r. 8. v. o. [illegible] *dat ik hier bij u kom, is.* Andere voorbeelden, waar het subject niet genoemd wordt of de 3de persoon is, zijn bijv. bl. 68. r. 5. [illegible] *het is genoegzaam en formeel bekend dat hij mij schuldig is geld voor een rund*, bl. 39. r. 3. [illegible] *wanneer heeft hij brand bij zich gehad.*

Andere voorbeelden zijn bl. 65. r. 12. [illegible] *de tijd dat het geld is aangeboden.... was in de maand Djoemadilawal*, waar [illegible] met [illegible] de functie doet van het hulpwoord; en zoo staat in 't Jav. bij tijdsbepalingen [illegible] dikwijls voor [illegible] en [illegible]

Om een bepaling door een zoogenaamde betrekkelijke zinsnêe uit te drukken, wordt in het Jav. het hulpwoord [illegible] gebruikt, ten einde het gebruik v. h. betrekkelijk vnw. te vermijden, in zinnen als: *het nieuwe zadel dat ik gisteren gekocht heb*, Jav. [illegible] doch in het Mad. kan het hulpwoord [illegible] daartoe niet dienen, om de eenvoudige reden, dat het tevens betrekkelijk voornaamwoord is; men kan dus het bezwaar, dat gelegen is in het gebruik van [illegible] omdat het dikwijls wijst op het volgende in *tegenstelling* van iets anders, niet ontgaan.

§ 67. *Redewoorden* tot uitdrukking van het *Perfectum*, en van de *verledene* en *toekomende* tijd.

Tot uitdrukking van het Perfectum dient het woord [illegible] of [illegible] K. [illegible] Md. [illegible] of [illegible] dat eigentlijk *afgedaan*, *uitgemaakt* of *volkomen*, *perfect* beteekent, maar waarvan de zin door *eenmaal*, *nu eenmaal*, *al* of *reeds*, of wel, zooals meestal, door een Perfectum of Plusquamperfectum van een verbum uitgedrukt kan worden. De verledene tijd wordt er evenwel nooit door uitgedrukt Hiertoe gebruikt men, wanneer men geen *bepaalde* verledene tijd zooals *gister* of *eergister* noemt, het bijwoord [illegible] of [illegible] voor langer tijd, en met herhaling voor zeer lang verleden tijd: [illegible] of [illegible] — en voor korter verleden tijd [illegible] en [illegible]. Voor de toekomende tijd gebruikt men den Jussiefvorm zie § 52, soms met voorvoeging in Ngoko van [illegible] *zullen*, om iets *toekomstigs* en [illegible] *willen* om iets toekomstigs als een *voornemen* te beteekenen; in 't Kråmå treft men [illegible] aan, en als KI. in de laatste bet. [illegible] In plaats van [illegible] voor een tijd, die spoedig aanstaande is, gebruikt men [illegible] of [illegible].

§ 68. *Redewoord* voor de uitdrukking van een *collectief gezegde*.

Het woord [illegible] *gelijk*, *gelijkelijk*, wordt als redewoord vóór een gezegde gebruikt, om uit te drukken, dat men met dat gezegde twee of meer personen of zaken, die men voor den geest heeft, gelijkelijk of gezamentlijk bedoelt. Wij vertalen het meestal eenvoudig door ons meervoud, bijv. [illegible] *zijn vrouw en kinderen bleven achter*. Vooral wordt het gebruikt als het onderwerp niet genoemd wordt — [illegible] *daarop vertrokken ze* of *we*.

§ 69. *Redewoorden* tot uitdrukking van een *verwondering*.

1. [illegible] (of [illegible]), zoowel tot uitdrukking van een verrassing

over iets, dat men in eens of onverwacht ziet of hoort (in 't Jav. [illegible]), *zie, kijk!* als tot uitdrukking van verwondering over iets dat gebeurt, of plaats heeft, in den zin van 't Jav. [illegible] of in dien van 't Jav. [illegible] voor de uitdrukking van bevreemding over iets, dat men zich niet begrijpen kan, dikwijls met voorafgaand [illegible] *hoe komt het, dat?* of [illegible] *hoe is het, dat*; 26, 11, [illegible] *waarom kijk, koop je veel? en kijk koop je maar niet een beetje?* 139, 6 v.o. [illegible] *koe komt het kijk, dat er geen geluid van geweerschoten is*; 135, 6, [illegible] *wat is er, kijk, dat die honden zich zoo aan mij vastklemmen?*

Een enkele maal komt voor [illegible] (het Jav. [illegible] of [illegible]?) 25, 6 v.o. [illegible] *ja, kijk! is het in ernst gemeend?* M. & S. geven 273, 2, op: abë ra! (een onvolkomen uitspraak van abös of abös, zien, en ra) waar in het Jav. [illegible] zou gebruikt worden en hierop volgt dan nog maq.

2. Voor de uitdrukking van verwondering over een hoedanigheid of hoeveelheid (ons *wat*) wordt voorgevoegd [illegible] of verkort [illegible] 32, 7, [illegible] *wat durf je! wat ben je vrijmoedig!* 19, 4 [illegible] *wat is* (de koe) *zij mooi!* of met volgend [illegible] (Jav. [illegible]) 123, 13 [illegible] *wat hardvochtig!* 19, 9 v.o. [illegible] *wat maakt hij iemand turelluursch, wat brengt hij iemand in de war!*

Ook wel het adjectief voorafgegaan door [illegible] en gevolgd door [illegible] of [illegible] bv. 25, 5, [illegible] *kijk, wat* (eig. zooveel) *vraag je veel* (eig. duur); 138, 4 [illegible] *kijk wat* (eig. zoo) *gaauw.*

3. Verwondering over iets, dat plaats heeft als een vreemd ver-

schijnsel: 30, 7, [illegible] *Daar heb je me nu iemand die een betrekking heeft en maar voor zijn pleizier gaat kuijeren!*

§ 70. De *interjectie* [illegible]

1. Menigvuldig wordt deze bij een Imperatief gebruikt — en vertaald door *toe* of *toch*, [illegible] *toe, ga naar huis*; zoo ook bij den Vetatief [illegible] *doe het toch niet!*

2. bij [illegible] *een oogenblik*, of [illegible] *wacht!* in den zin van *wacht even!* — en bij [illegible] of [illegible] N. [illegible] K. [illegible] Md. *afgedaan;* bv. 31, 8, *afgedaan dan, nu goed dan.*

3°. In een willekeurige onderstelling, ons: *gesteld, dat*, bv. 31, 6, [illegible] *stel dat hij ze* (die landerijen) *verkocht, waar zou hij dan van leven?*

4°. Menigvuldig wordt het ook gebruikt om het verlangen te kennen te geven, dat bij ons in een vraag ligt opgesloten, nl. het verlangen naar een antwoord door *zeg?* of ook wel naar een toestemming = *hé?* of *ja?* bv. 31, 8 v.o. [illegible] *zeg, hoe heeft hij met je afgesproken?* Ib. 6 v.o. [illegible] *en hoe dan nu, zeg?*

Bl. 25, 12 v.o. en 26, 8 v.o. komt [illegible] ('t Jav. [illegible]) voor: nl. [illegible] *nu dan!* en [illegible] *zeg Mas! wat is er voor een feest?* Of het een Javanisme is, durf ik niet beslissen.

§ 71. *Voorzetsels* en *Voegwoorden.* De betrekking op of tot een voorwerp, welke in 't Hollandsch door voorzetsels als: *van, waar, in, op, over, om, bij, tegen, jegens*, enz. wordt uitgedrukt — wordt in 't Mad. evenals in 't Jav. aangeduid door het *transitief* en *causatief*, maar die betrekking is *algemeen* en *onbepaald.*

Om een werkelijke betrekking tot een persoon of zaak te betecke-

nen bedient men zich van 't woordje [illegible] ook wel [illegible] of verbonden [illegible] 't geen beteekent *gaan naar.*

Omtrent het gebruik valt op te merken:

1°. dat men niet gaarne zegt: gaan naar iemand, maar liever: gaan naar de plaats van iemand — bijv. 16, 12 v.o. [illegible] A. *ik heb ze alleen daar even meêgenomen naar Mevrouw* A. zoo ook: 38, 12 v.o. [illegible] *Mijnheer had mij straks gelast er meê te gaan naar Mijnheer den Kapitein* (liever dan zonder [illegible] zooals op de volg. bl. 14).

2°. dat het bij een als verbum in een zin gebruikt woord, dat geen beweging of rigting naar een plaats beteekent, in een bepaling daaraan toegevoegd wordt, waar wij in het Hollandsch als hoofdwoord van het gezegde, het verbum *gaan* met het voorzetsel *naar* gebruiken, en dat andere woord als bepaling er aan toevoegen: bijv. bl. 140, 7 v.o. [illegible] waar wij zeggen: *om die te gaan verkoopen op de hoofdplaats Palembang.*

3°. Toch wordt het ook figuurlijk gebruikt voor bepalingen van voorwerp alleen om een verbinding aan te duiden (in het Jav. [illegible]) bv. 19, 7, [illegible] *herinner jij je die vorige koe nog?* 21, 4, [illegible] *heeft mij gezegd een persoon te zoeken;* 20, 2, [illegible] *zal ik het aan den djaksa zeggen;* 23, 9 [illegible] *dingen te gelooven;* 24, 4, [illegible] *zij weten, wat nog niet gebeurd is;* [illegible] *éêns in de maand ontvangt hij iedereen,* P. L. 14, 5 v.o. Ib. bl. 8, 1, [illegible] *de eerbewijzen aan de aanzienlijke Javanen;* Ib. 8, 6 v.o. [illegible]

ging ik aan boord van het schip; Ib. 8, 6 v.o. [illegible] *meêreizen met dat stoomschip.*

Ook wel eene enkele maal in het Passief, waar wij „door" gebruiken, bv. 139, 7, v.o. [illegible] *door den Vorst was gezien*; maar dan meestal [illegible] of verkort [illegible] en [illegible] of [illegible] (verk. v. [illegible]) en [illegible], welke woordjes bet. *met, in verbinding met*, en *te gelijk, te zamen met*, bv. 140, 1, [illegible] *de Patih werd door de mantri's gepakt*; 29, 5, [illegible] 128, 2, [illegible] *begeleid door zijn troepen*; [illegible] *al word ik niet door Mijnheer gezonden.*

§ 73. In vergelijkingen gebruikt men [illegible] verkort [illegible] en [illegible] bv. 20, 9 v.o. [illegible] *beter dan vroeger*, 25, 7, [illegible] *ik heb hem vergeleken met den pajoeng van*, en zoo dan ook [illegible] *gelijk aan*; [illegible] *jij bent heel anders dan* (vergeleken met) *Kasim.*

§ 74. Om iets anders uit te drukken, als te gelijk met iets anders en onderwijl plaats hebbend, wordt gewoonlijk gebruikt [illegible] verkort [illegible] of [illegible] bv. 123, 9, [illegible] *Raga Pasmi nam afscheid terwijl zij een sëmbah maakte, en ging op weg terwijl zij weende, of ging weenende weg* of *voort.*

Ook [illegible] moet in dezen zin wel gebruikt kunnen worden; en dan nog bij een bepaling van middel, bv. [illegible] *met de linkerhand eten.* Verder wordt het gaarne verbonden met [illegible] voor het Jav. [illegible] o. a. P. L. 17, 9, v.o. [illegible] *en daarbij mooi* (zie nog het gebruik van [illegible] en [illegible] bij den *Modalen Voluntatief*).

Het woordje [illegible] (*gebruiken*) N. [illegible] K. beteekent dikwijls

ons: *mede, met, tevens, daarbij,* bv. 25, 14 v.o. [illegible] *een pajoeng met twee randen.* Zoo wordt ook gebruikt [illegible] of [illegible] en met de ontkenning dikwijls te vertalen door *zonder,* bv. [illegible] *wees zonder vrees;* [illegible] *zonder de regels der welvoegelijkheid in acht te nemen.*

§ 75. Tot eenvoudige verbinding van twee of meer *leden* (woorden of zinsneden) die in een complexen zin dezelfde functie hebben (van onderwerp, gezegde of voorwerp) en waartoe wij het niet geaccentueerde *en* gebruiken, daartoe gebruikt men in het Madoereesch geen voegwoord, bijv. [illegible] *hemel en aarde* (eig. aarde en hemel); [illegible] *groot en klein;* bl. 136, 8 v.o. [illegible] *B. Tj. nam daarop hare voeten in de hand en kuste ze.*

Een uitdrukkelijke *bijvoeging* (dikwijls te vertalen door ons geaccentueerde *en*) wordt te kennen gegeven door de bovengenoemde voegwoorden [illegible] (zie voor de eig. bet. de Woordenlijst). *In vereeniging met, gezamentlijk met, tegelijk met* wordt gaarne uitgedrukt door [illegible] of [illegible] bv. [illegible] *gezamentlijk met mij.*

Allernadrukkelijkst wordt een bijvoeging uitgedrukt door [illegible] ook wel [illegible] alleen (zie bl. 33, 1), hetgeen beteekent *verder nog, voorts, en daarenboven;* zoo ook door [illegible] (eig. *wat nog?*) — [illegible] beteekent *benevens* of *en tevens.* — Tot verbinding van een geheel nieuwen volzin gebruikt men [illegible] (zie woordenlijst) men kan het in het Hollandsch vertalen door het voegwoord *nu,* bv. bl. 32, 8 v.o. [illegible] *mijn kameraad nu, die de kwispel-*

door droeg, was juist iemand, die pas in dienst was gekomen; en bij tegenstelling door *maar.*

Door het voegwoord [illegible] (verkort [illegible]) wordt het volgende met het voorgaande verbonden *als iets anders* — en vertaald door *en anders, of anders, ook wel, of wel* en dikwijls eenvoudig door *of.*

Het voegwoord [illegible] dient om twee gevallen met elkaar te verbinden, zoodat het te vertalen is door: *en het geval is* (of *was* — *en nu is* (of *was*) *het geval.*

Woordvoeging.

Als een bewijs der groote overeenkomst van de Madoeresche woordvoeging met de Javaansche, mogen enkele voorbeelden dienen, ontleend aan de hier achtergevoegde Chrestomathie. *)

Over de bepalingen.

§ 236. Tot de hier behandelde bepalingen kunnen gebragt worden: 21, 4, v.o. [illegible] *briefje van* of *tot permissie*; 41, 5, [illegible] *stuk* of *acte door het bestuur gelegaliseerd;* 31, 1, v. o. [illegible] *het districtshoofd van Boendĕr;* [illegible] *politie-kantoor;* zie verder Woordvorming, § 51.

Een *zamenstelling*, zooals in het Jav. [illegible] *een plaats van tijgers,* schijnt in het Mad. niet gebruikelijk, ten minste bl. 130, 7, wordt vermeld van het eiland Mandangel dat het is [illegible]

*) De cijfers der paragraphen, waarop die voorbeelden betrekking hebben, zijn die van Roorda's beknopte Jav. Gramm. Amsterdam, Johannes Muller, 1874.

[illegible] *een plaats van herten*, nl. *waar zich* (veel) *herten ophouden.* De betrekking „van" wordt hier uitgedrukt door het bezitt. vnw. 3e pers.

§ 237. Zoo zegt men ook in het Mad. zonder bijvoeging van [illegible] 123, 13, [illegible] *er is niemand, die zin in haar heeft*; omdat er geen t e g e n s t e l l i n g bedoeld wordt.

§ 238. Dat de bepalingen van een zelfstandig naamwoord daarachter worden geplaatst, en dat [illegible] *al, alle,* geheel achteraankomt, daarvan heeft men een voorbeeld: bl. 24, 7 v.o. [illegible] *alle vrouwen.*

De volgorde is juist andersom als van de bepalingen in het Hollandsch, bv. 85, 2 v.o. [illegible] *zes stuks zwarte gestreepte kleedjes.*

§ 239. Tot n a d r u k wordt wel eens vooropgeplaatst: 1°. [illegible] *veel*, bv. 122, 11 v.o. °[illegible] *v e e l* (waren) *zijn troepen*; 20, 12 v.o. °[illegible] *er v e e l tijgers zijn*, en [illegible] N. [illegible] K. 23, 4, [illegible] *a l de menschen.* 2°. [illegible] (Jav. [illegible]) *ander, andere*, bv. 23, 4 v.o. [illegible] *een a n d e r*; 24, 9, [illegible] *in een a n d e r land.* 3°. [illegible] *verleden*, in uitdrukkingen als 16, 5 v.o. [illegible] *van morgen.* 4°. ook een passief denominatief (aanhechtsel [illegible]) of een ander woord dat een passieve bet. heeft — gevolgd door een bezitt. voornw. bv. 82, 9 v.o. [illegible] *de door u g e v r a a g d e twee paar* enz.; zoo ook 28, 6 v.o. [illegible] *het mij toebehoorende geweer;* 38, 9 v.o. [illegible] *het u toebehoorende* d. i. *uw rijtuig.*

§ 240. Als *bepaling* van *deel* of *bijzonderheid* komt op bl. 130, 4 v.o. voor [illegible] nl. [illegible] *hij zoende* (haar) *en streek haar o v e r d e b o r s t.*

§ 241. Even als in het Javaansch worden allerlei *complementen van*

voorwerp zonder voorzetsel met het hoofdwoord verbonden; bv. 18, 7 v.o. [illegible] *rijk aan geld;* 18, 4, [illegible] *voor hoeveel geef je het?* 25, 11, [illegible]..... [illegible] *koopen voor* 12 *gulden;* 116, 11, [illegible] *helpen met gras voor hen* (de paarden).

§ 242. *Complement* van *middel* of *oorzaak*, zonder voorzetsel aan het hoofdwoord verbonden, 124, 9 v.o. [illegible] *en bestreek haar met kopergroen;* 132, 1, [illegible] *bemorst met het bloed van;* 123, 7 v.o. [illegible] *bezocht worden met pokken.* [illegible] *meêgevoerd door den wind,* [illegible] *door Mevrouw gezonden worden.*

§ 243. Eene constructie als hier bedoeld wordt is: 94, 8, [illegible] (de kleine man) *vecht om* of *maakt om strijd werk van den regen, die pas gevallen is* (eig. *het vallen van den regen*)*;* ook wordt evenals in het Jav. een zin als: „*grootvader in zijn betrekking opgevolgd*" vertaald: *grootvader zijn betrekking opgevolgd*; zoo: 175, 9, [illegible]

§ 244. Hierbij behoort een uitdrukking als: 142, 4, [illegible] *Van de overschietende koopwaren werd er veel in zee geworpen.*

§ 245. Met een *bepaling* van *hoeveelheid* als: [illegible] *vijftien dagen* wordt in het Madoereesch ook te kennen gegeven den tijd waarmêe iets bv. af is. 96, 6 v.o. [illegible] (de opmeting) *is waarschijnlijk niet afgeloopen met* 15 *dagen.*

§ 246. De bepaling van *plaats waar* kan door het voorzetsel [illegible] met het hoofdwoord verbonden worden, bv. [illegible] *aangaan aan zijn huis* of *bij hem.*

§ 247. *Bijwoordelijke bepalingen* ook zonder voorzetsel: 32, 3, [illegible] *naar men zegt*, 39, 7, [illegible] *bij zijn van huis gaan*, d. i. *toen hij van huis ging*, [illegible] *op zijn minst*; [illegible] *met schofttijd.*

§ 248. *Bijwoordelijke bepaling* als *attribuut*: bl. 130, 4, [illegible] *herten ten getale van* 300 *stuks*; 124, 14, [illegible] *kopergroen ter grootte van een boetakop*; 128, 9, [illegible] een vrouw *met een gedaante als een hemelsche nimf*, dikwijls door een relative zinsnêe te vertalen: 130, 6, [illegible] *honden, die zeer fel zijn op herten.* Uitdrukkingen evenwel als *met zwarten kop, met witte staart* vertaalt de Madoerees: [illegible]

§ 249. Niet alleen worden twee woorden, als bv. 57, 11, [illegible] *want met of zonder regt, hij beknort mij maar*, eenvoudig door nevenstelling verbonden; ook twee gezegden van hetzelfde onderwerp, bv. 136, 3 v.o. [illegible] *zij greep zijn voeten en kuste ze*; 172, 2, [illegible] *daarop nam hij haar op en bragt haar naar het slaapvertrek*; [illegible] *rigtte hij zich naar de pĕndapa en ging zitten*; 126, 9, [illegible] *hij stond op en greep Raga Pasmi.*

Ook waar het ééne het hoofdgezegde, het andere bijgezegde is, dat bij ons in den vorm van het deelwoord of door een voorzetsel met het hoofdgezegde verbonden wordt: 139, 3 v.o. [illegible] (eig. *gezocht wordende*) *ik heb haar gezocht in het geheele huis en op het geheele erf, maar zij was er niet.*

De eigenaardige constructie achter [illegible] *willen, voornemens zijn,* heeft men in het Mad. ook; bv. 66, 3. [illegible] *want hij wilde dien* (den hoofddoek) *dragen,* eig. *die* (hoofddoek) *wilde door hem gedragen worden*; 97, ond., [illegible] *die vischvijver verlangt gemaakt te worden tot een zoutpan* d. i. *van dien vischvijver verlangt men een zoutpan te maken.*

Ook in het Mad. gebruikt men [illegible] *kunnen* evenals in het Jav. [illegible] bv. 29, 7, v. e. geweer, [illegible] *het kan afgaan* 12 *keer in de minuut* voor: *men kan het afschieten* 12 *keer in de minuut.*

§ 250. Evenzoo, als met het tweede gezegde iets gezegd wordt niet van hetzelfde onderwerp als in het eerste, maar van een ander in het eerste gezegde genoemd voorwerp; bv. 142, 2, [illegible] *daarop pakte hij zijn koopwaren bij elkaar en bragt ze naar het schip.*

§ 251. Ook wel twee zinnen, waarvan de ééne een hoofdzin, en de andere een bijzin is, bv. 129, 10 v.o. [illegible] (gij hebt afgesproken) *als Bangsa Tjara dood was en ik zijne vrouw niet kreeg tot gemalin, dat gij dan met den dood door mij zoudt gestraft worden.*

Over de zamenstelling van een zin.

§ 252. Voor het hoofdwoord van een gezegde bestaat geen bijzondere door grammatische vorm onderscheidene soort van woorden. Is het een bijwoord, dan krijgt het in een jussief gezegde evengoed den jussiefvorm als anders het verbum *of* zegwoord of werkwoord; of bv. het voornaamwoord, zooals bl. 126, 14, [illegible]

als gij geen medelijden met mij hebt, wie zal het dan hebben (eig. *wie zal medelijden met mij hebben, zoo gij het niet zijt?*); 129, 1, *je moet het spoedig doen*, omdat de nadruk op valt — was het voornaamste woord, zoo zou het zijn.

§ 254. Het voornaamste woord v. e. zin gaat vooraf; zoo bv. 21, 5, het object: *breng mij in dienst.*

§ 255. Evenmin als er een bepaalde woordvorm is voor het zegwoord (het *verbum*), heeft men een hulpwoord zooals het Holl. *zijn* noodig om in een gezegde een hoedanigheid of hoeveelheid aan een onderwerp toe te schrijven; zoo zegt men bv. 15, 8, *je kinderen* (zijn) *hoeveel?* voor *hoeveel kinderen heb je?* 8*a*, 14 v.o. *ik* (ben) *ziek*; 122, 11 v.o. *en zijn onderdanen* (waren) *vele* voor *hij had veel onderdanen*; 15, 6, *deze vrouw van je* (is) *de dochter van wie?* Verder komt in het gezegde te staan het woord waarop de nadruk valt, dus: *zijn loopen* (was) *alsof hij afgemat was*, niet zooals in het Holl. *hij liep* enz., want men wil niet zeggen, dat hij *liep*, maar *hoe* hij liep; vrg. nog: eig. *het zijn van den djoeragan in de hoofdplaats Palembang* (was) *geen* 3 *dagen*; voor *de djoeragan was geen* 3 *dagen in de hoofdplaats P.* zie ook Ib. r. 15; zoo is ook te verklaren de gewoonte om te gebruiken de uitdrukking *zijn zeggen* (was) en dan volgen de uitgesproken worden, niet *hij zei* enz. omdat men niet wil zeggen, dat hij iets *zei*, maar *wat* hij zei. (zie § 66.)

§ 256. Het voornaamste woord krijgt de eerste plaats in een zin; zoo, dikwijls het gezegde vóór het onderwerp, bv. 124, 9 v.o. *en*

[illegible] *Rada Pasmi* v i e l f l a a u w, 130, 10, [illegible] [illegible] *onmiddellijk daarop* g i n g *de patih* h u i s w a a r t s.

Zoo vooral bij vergelijking het woord dat den comparatief of superlatief uitdrukt, bv. 18, 11, [illegible] *de mijne* (mijn koe) *is grooter.*

§ 257. De *vragende voornaamwoorden* behoeven niet vóóraan geplaatst, bv. 8*b*, 6 v.o. [illegible] *hoeveel inwoners heeft dat dorp?*

§ 258. Gelijk voor den nadruk het gezegde (zie § 256), zoo kan ook iedere bepaling van het gezegde voorafgaan, bv. 127, 14 v.o. [illegible] *ga hem* n u d a d e l ij k *achterna!*

§ 262. Tot de hier bedoelde constructie kan gerekend worden die op bl. 141, 1, v.o. [illegible] *daar de djoeragan zijn koopgoederen reeds alle verkocht waren;* minder eenvoudig is 83, 10 v.o. [illegible] *wat betreft mij, dat mijn komst verwacht wordt, die kan ik nog niet bepalen;* zie nog een derg. voorbeeld volg. § en § 264.

§ 263. In plaats van een accent, om een woord met nadruk te doen uitkomen, dient de plaatsing vóóraan (zie § 256; nog een ander hulpmiddel biedt aan o. a. § 66 en 255); of ook aan het einde van een zin, omdat het laatste woord altijd eenigzins langzamer wordt uitgesproken en dus meer uitkomt. Dubbelden nadruk bereikt men door die twee voorwaarden te verbinden; door middel

1°. van [illegible] *als,* bv. 83, 9 v.o. [illegible] *als het uwe oudere zuster* (is) d. i. *uw* o u d e r e z u s t e r *op die haar komst ten uwent kunt gij rekenen;* 36, 3, [illegible]

[illegible] *Ja mijnheer, als het zijn van dezelfde natie als U,* (maar) *als het zijn menschen van mijn natie,* of *voor menschen van mijn natie, niet* (of *neen*). 20, 11, [illegible] *als hat nacht is geworden* d. i. *des nachts, kan hij niet uitgaan.*

2°. het woord [illegible] *ter zake van, wat betreft,* zie het voorbeeld § 262, [illegible] *wat mij betreft.*

§ 264. Een dergelijke functie, namelijk om nadruk te leggen, heeft [illegible] bl. 91, 9, [illegible] *hij nu die het* (erf) *verkocht heeft,* of *wat den verkooper betreft, ja het is waar, hij heeft het geërfd van zijn ouders.*